

Çeşitli Yönleriyle
KERBELA
(Tarih Bilimleri)

I. Cilt

EDITÖR
Doç. Dr. Alim YILDIZ

T.C. BAŞBAKANLIK
TANITMA FONU

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIĞI

SIVAS - 2010

KACARLAR DÖNEMİ İRAN HAC SEYAHATNAMESİNDE KERBELA HADİSESİ VE HZ. HÜSEYİN'İN KERBELA YOLU

Esra Doğan

Giriş

Kerbelâ-i Mualla, taşıdığı değerden dolayı Arz-ı Akdes -Mukaddes mekan (عرض اقدس)-, Takbil-i Astan-i Hüseyin (Hz. Hüseyin'in eşığının öpüldüğü yer)¹, Ziyaret-i Hazret-i Hâmis-i Ali Aba Abdullah el-Hüseyin -Beş aba ehlinden biri olan Hazret-i Hüseyin ziyareti-, Ziyaret-i Cenab-ı Seyyid el-Şüheda, Ziyaret-i Astan-busi Ali Aba Ebu Abdullah el-Hüseyin (Yüksek eşiklerin öpülerek ziyaret edildiği yer), Kubbe el-İslâm (قبه الاسلام) - (İslâm'ın zirvesi), Mevzi'i'l-İbtıla - (Belaya düşülen yer) (موضع الابتلا), Mahall-i Vefa -Vefa yeri (محل وفا), Fuyuzat-ı Rabbi'l-âlemin -Allah'ın feyizlerinin olduğu yer, Hâir-i Hüseyin (حائر), Meşhed-i Hüseyin-i Mualla, Astan-ı Melaik Pasban -Meleklerin koruduğu yer-², Astan-ı arş-ı nişan, Makam-i Şems-i Asuman -Saadet-güneşinin saadetli makamı-³ gibi ad ve sıfatlarla adlandırılan bu şehir, İslâm'ın ilk dönemlerinde yeryüzünün yaşadığı en talihsiz sahnelerden birine şahitlik eden mukaddes bir mekandır. Yüzlerce yıldır peygamber torununun soyundan gelen Hasaniler ve Hüseyinilerin görmek için yollara düştüğü bir mukaddes şehirdir.⁴

1-Kerbelâ Şehri ile İlgili İnanışlar ve Dinî Rivayetler

Hiz. Hüseyin hicri 61. yılın Muharrem ayının onuncu gününde bu şehirde şehit edilmiştir. Hadise bütün ümmeti derinden sarsmıştır. Bu şehrin şehir sıfatı alması, zikredilen hadise üzerine olmuş ve yapılan ziyaretler sebebiyle burası zamanla şehirleşmiştir. Kemal-i Saadet Hz. Hüseyin'in, Hz. Abbas'ın ve tarihte Taff adile olarak meşhur olan Taff şehitlerinin mübarek kabirlerinin burada

¹-Sefername-i Mekke, h. 1317, s. 234.

²-Adidulmülk, s. 138.

³-Mirza Senglah Horasani, Tezkire-i Hattatîn, s. 162-158, Vehumen, c. 2, s. 1552.

⁴- Bu şehir başka adlarla da tanınırdı. Nevaih (نوايح), Kuri Babil, Abadiy-i Babil (sahranın en sıcak olduğu yer) (Harun Vehumen, cilt 3, s. 1383), Akar (عقر), Neyneva (نينوا), Gaziriyye (غاضرية), Taf (طف), Nevavin (نواوين), Bk. Erdelani, s. 102.

olması sebebi ile çölün ortasında bütün imkânsızlıklara rağmen, bugüne değin bölgedeki en kalabalık şehirlerden biri oluşmuştur. Irak'ın Şiilerce mukaddes görülen Atabat-ı Aliyat (yüksek eşikler) denilen şehirlerinden en önemlisidir. Buraya ziyaret için gelen ve bu kadim geleneği ilk başlatan, Cabir b. Abdullah Ensari'dir.⁵ Onun ziyaretinden sonra bu şehir büyük kitleleri ağırlamış ve özellikle de İranlı Müslümanlar tarafından müdavim olarak gelinip gidilmiştir. Hicri 11. asırdan itibaren özellikle Kacarlar döneminde bu ziyaretler yazılı hale getirilmiş ve muazzam bir mecmua oluşmuştur. Mukaddes şehirlerarasında Kerbelâ, Kazımeyn ve Necef'e nazaran ziyaretçilerin uzun zaman ikamet ettikleri bir yerdir. Ziyaretçiler genelde Kazımeyn'den geçerek Samarra ve Necef'te ayaküstü ziyarette bulunur ve Kerbelâ'da en azından iki gün mutlaka kalırlardı. Hz. Ali'nin kabrinin olmasından dolayı Necef, daha çok talebelerin tercih ettiği ve de buraya gömülmek için vasiyet edenlerin getirildiği bir yer olduğundan nüfus itibariyle Kerbelâ'dan daha kalabalık bir şehirdir. Ancak Kerbelâ, yine de Necef'ten daha fazla kişiyi kendine çekmekte ve daha çok ikamet edilmektedir. Özlem dolu yürekleri tarih boyunca kendine çeken bu şehir, kendilerini insanlık için feda eden bu şehitlerin daima ziyaret edildiği ve ziyaretçilerin yüreğinde daha derin bir yara bırakan bir yerdir. Şiiiler küçük yaşlardan itibaren kendilerine anlatıldığı üzere bu elim hadiseyi ayrıntıları ile bilmekte ve hayatlarında bir kere de olsa olayın geçtiği bu toprakları görmeye gitmektedirler. Bu şehre giren küçük büyük herkesin gözlerinden seller boşanırdı. Dualar göğe yükselir, bütün hacetler burada yapılırdı. Bunun sebebi Hz. İmam Sadık'ın rivayeti ile Allah'ın burasını cennet bağlarından bir bağ kılmış olmasıdır. Buradaki kubbenin altında yapılan dualar müstecab olarak kabul edilirdi.⁶ Bu mekân insanın bütün kimyasını değiştiren, gelenlerin yalvarış ve yakarılarının göğün bütün tabakalarını inlettiği yerdir.⁷ Her gelenin diğer Müslüman kardeşinin de görmesi için dua ettiği mahaldir.

Sefernâmelerde, bu şehrin tasvir edilemeyecek kadar insanı duygu yoğunluğuna sürüklediği, dilin burayı tasvirde yetersiz kaldığı, buranın adeta cennetten bir parça olduğu ifade edilirken, aynı zamanda şehirle ilgili ayrıntılı tasvirlerde de bulunulur.⁸

⁵-Vehumen, c. 3, s. 1544.

⁶- Ruzname-i Sefer, s. 40-42.

⁷-Ruzname-i Sefer, s. 40-53.

⁸- And olsun ki biri buraya gelip görmeden ve burayla müşerref olmadan benim anlattıklarımın hiç

Bu elim hadiseyi anlatan ve her fırsatta okunan Rovze adlı dua ve hatırlayışın gerçek manasının anlaşıldığı en güzel yer, tabii ki bu topraklara mahsustur.⁹ Yıllar boyu arzulanan bir istektir Kerbelâ'yı görmek. İsteyenin değil de gerçekte buraya çağrılanın gelebileceği bir yer olarak bilinir.¹⁰ Yetmiş iki bin meleğin mukaddes kabri üzerine toplandığı ve kıyamet gününe kadar hüznün ve kederin bu kabrin etrafında var olacağına inanılan yerdir.¹¹ Diğer şehirlerde normal sayılan hiç bir eğlencenin yapılmadığı, hürmeti gereği eğlence günlerinde bile hüznün yaşandığı bir şehirdir.¹² İslâm şehirleri içinde kendisine yemin edilen ender şehirlerden ve üzerine yemin edilen kabirlerden biridir.¹³

İranlılar tarih boyu bu şehirden ayak kesmemişler ve burada olan hadiseleri hafızalarında hep taze tutmuşlardır. Bu şehir onlar için o kadar mukaddestir ki yatalak hastaları,¹⁴ hamileleri,¹⁵ akıl hastalarını¹⁶ ve en sevdiklerini şifa için her daim buraya taşımaktaydılar. İranlılar bu şehre gelebilmek ve şifa bulabilmek için, bazen adeta olağanüstü şeylerin üstesinden gelmek zorunda kalmışlardır. Kacarlılar zamanındaki Kerbelâ'ya giden yolun üzerindeki kabilelerin kervanlara saldırıları ve yolun emniyetsizliği düşünüldüğünde, bu yolculuklar aslında bir anlamda Hazreti Hüseyin'in ölüme gittiğini bile bile gerçekleştirdiği yolculuk gibi büyük riskler taşımaktaydı. Ancak bu dönemde yazılan seyahatnamelere bakıldığında Kerbelâ'yı ziyaret etme isteğinin, emniyetin olmadığı bu yollarda yapılacak böyle bir yolculuğun tehlikelerini göz ardı ettirecek kadar güçlü

bir şeyi tam olarak anlayamaz. Ne roze ve ne de nohe burada okunduğundan daha anlamlı olamaz (Erdelani, s. 156). Bir başka yerde kullanılan ifade ise şudur: Bir tek elim dahi olsa yine bu şehri tasvir ederdim. Buraya ulaştırdığı ve bu muhteşem duyguları ifade eden satırları yazdırdığı için Allah'a şükr ediyorum. Burayı gören kişi Kâbe'yi görmüş gibi olur. Allah'ın herkese burayı görmeyi nasip etmesini diliyorum. Emîni, s. 112.

⁹- Efşar, s. 98.

¹⁰-Yıllar boyu arzuladığım bu dileğime Allah sonunda cevap vermiş, ayne'l-yakın olarak bu şehri görmeyi bana nasib etmişti. Sefername-i Atabat-ı Hacc, s. 301.

¹¹-Adidülmülk, s. 102.

¹²-Şehrin hüznünün hürmetine buranın yakınlarına ayyaş, çalgıcı ve rakkaslar gitmezler. Bu şehirde sadece dervişler, yaptıkları gösteriler ile halk arasında bir miktar değişikliğe yol açarlar. Çok az sayıda düğün de belediyeden resmi ve şifahi izin alınarak yapılırdı. Oben, s. 212.

¹³-*Be khak-i khun-ı Hz. Hüseyin* (Hazret-i Hüseyin'in kanına yemin olsun ki), Sekine Sultan, s. 141.

¹⁴-*Bizim kervanımızda getirilen hasta sabaha kadar inleyip durmuştu. Ev halkından olanlar da onun yanı başında bekliyorlardı. Umarım Hazret-i Hüseyin'i ziyaret ona şifa bahşeder. Ayin Kelai, s. 112.*

¹⁵-*Hac kervanında hamile olan kadının Kerbalâ'daki doğum hadisesi için bk. Aleviyye, s. 79*

¹⁶-*Genç bir akıl hastasını getirip Hz. Hüseyin'in zarihine (parmaklıklarına) bağladılar. Kirmani, s. 99*

olduğu görülür.¹⁷ Kerbelâ hadisesi Kacarlılar döneminde İran'da gerçekleştirilen meşrutiyet ayaklanması içinde (Hicri 1312) başka bir anlamda ifade etmekte idi. Halkın din adamları önderliğinde hâkimiyete karşı başkaldırılarında bu hadise özellikle kenDinî göstermiş, halka zulmeden Kacar hanedanlığına karşı çıkışta din adamları tarafından bu hadiseye vurgu yapılmıştır.¹⁸ Batıdan gelen hürriyetçilik söylemlerinin yoğun olarak yaşandığı Kacarlıların bu son dönemlerine işaret eden seyahatname yazarı Lutfullah Elayi, Hz. Hüseyin hadisesinin bu söylemler içindeki yerinin öneminden bahseder. Yazar burada zulüm, zalim kavramlarını tartışarak mefhumlarını kendi dönemine taşır: "Bu seyahatnamemde bendenizin kasdı okuyucuların zihnini dağıtmak değil, aksine amacım biraz da olsa İslâm tarihindeki önemli bazı olaylara bu gün için daha dikkatli bakmak ve ders çıkarmaktır. Kerbelâ'da canından geçenleri ve bu büyük mücadeleyi anlamak, insanın nasıl bir hayatı seçmesi gerektiğini öğrenmek, tarihten ders almak bugün boynumuzun borcudur. Adalet kelimesinin dillerden düşmediği günümüz dünyasında bu hadise toplumlara çok güzel bir netice sunabilir. Zulüm ne kadar da rezil ve vahim bir iştir. İnsanın zalime başkaldırısı dünya var oldukça devam edecek ve tarih sayfasına yazılacaktır. Zulüm insanı karagüne düşüren ve ölümün bile kurtuluşuna kifayet etmediği, yakasını asla bırakmadığı bir günahdır. Hz. Hürr bin Yezid bunu anlamakta gecikmeyerek zulümden el çekmiş, Hz. Hüseyin'e katılmış ve şehit olmuştu. Gerçekte ise kendi adını zamanın sayfasına muhteşem bir şanla yazdırmıştı. Bu gün itibarı ile Kerbelâ hadisesinden 1284 yıl geçmiştir. Bugün Hz. Hüseyin'in kabri şerifleri milyonların ziyaret ettiği yer olmuştur. Üç günlük hâkimiyet için ahiret azabına giriftar ve milyonların lanetine gark olan Yezidlerle bedbaht olmaya mahkûmdurlar.¹⁹

¹⁷-Rıza Guli Mirza yazmış olduğu seyahatnamde Hz. Hüseyin'in zulüm silsilelerini paramparça ederek, binlerce kişinin kaderini zulme başkaldırarak zalimin pençesinden kurtardığını vurgulamış ve bu hadisenin hatırasının ayakta tutulması ve hadisenin aynel yakın anlaşılması için bu toprakların ziyaretinin gerekli olduğunu için yola çıktıklarını, Allah'a tevekkül ve hazreti Hüseyin'e Baht-i Bulent ve İkbâl nemayana olan Hazreti Hüseyin'e istincat ederek yola düştüklerini yazar. Ama yolculukları sırasında bedevi saldırılarına maruz kalırlar, korkunç çatışmalar, saldırı ve yağma gerçekleşir. Onlarca insan ölür, at ve hayvanlar telef olur ve kendilerini Kerbelâ şehrine zar zor ulaştırırlar. Bu yolculuğu ikinci Kerbelâ olarak adlandırır, Rıza Guli Mirza, s. 451

¹⁸-Bu konu başlıbaşına bir çalışmayı gerektirir. O dönemde ulema ve halkın birlikte hareket ederek Kerbelâ hadisesinden güç alarak hâkimiyete karşı çıkması ile ilgili din adamları tarafından verilen beyanîyeler, risaleler oldukça çoktur. Bu külliyat için yazılan en önemli kaynaklardan biri Ruhaniyet ve Meşrute adlı kitaptır. Mecelle-i Hovze-Bostan-ı Kitap yayınları 1387 Kum .

¹⁹- Lutfullah Elayi, s. 302

2-Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kûfe'ye Olan Yol Güzergâhı

Hicretin 60. yılı Recep ayının 28. günü Medine'den yola çıkan Şüheda-i Akdem (şehitlerin ilki) Hz. Hüseyin'in takip ettiği yol, Müslüman coğrafyacıların da dikkatinden kaçmamış, bu vesileyle güzergâhtaki menziller de dâhil olmak üzere bu yolla ilgili geniş bir malumât ortaya çıkmıştır. Hz. Hüseyin'in Medine'den çıkıp uğradığı bütün yerler ve bu esnada yaptığı görüşmeler, konuyla ilgilenen tarihçiler tarafından saat saat nakledilmiş, geçtiği yollar tek tek kaydedilmiştir. Güzergâh üzerindeki menziller de coğrafik bilgiler eşliğinde detaylıca anlatılır.

Bu yol o dönemde de kabilelerin sıkça kullandığı yoğun ticarî faaliyetlere sahne olan bir güzergâhtır. Bu elim hadise sonrası bazı Müslümanlar belli bazı hatıraları anımsamak için, bu yolu tercih ve takip etmişlerdir. Bağdad'dan başlayıp Medine ve Mekke'ye ulaşan bu yol (Kûfe-Mekke yolu), bir diğer yönüyle de hac güzergâhı idi.

Ayrıca orduların, muhacirlerin, hadis derleyicilerinin ve ilim talebelerinin de kullanmış oldukları bu yol, tarih boyunca değişik bir kaç isimle (Derb-i Zübeyde yolu, Cebel yolu ve Irak yolu gibi) anılmıştır. Hazreti Hüseyin'in takip ettiği güzergâh olan ve daha sonraları Cebel yolu da denilen mesire bir bakalım: Bu yolla ilgili en açık bilgilere Kerbelâ hadisesine de değinen o döneme ait, erken dönem coğrafya kitaplarında rastlanır.²⁰ Bunlar arasında İbn Rüste'nin Bağdat- Mekke menzillerini beyan ettiği eseri, en ayrıntılı ve en eski coğrafya bilgilerini içerir.²¹

²⁰- Ebu'l Kasım Abdullah bin Hurdadbe (h. 272) , El mesalik ve el Memalik adlı eserinde, İbn Rüste (h. 290) Eğlaku Nefise adlı eserinde, Kudame bin Cafer (h. 337) Kitabu'l Harac adlı eserinde, Ahmet bin Yakubi (h. 284) Kitab'ul Buldan adlı eserinde, Şemseddin Makdisi (h. 390) Ahsen el'Tekasim adlı eserinde, Ebu Muhammed Hamdani (h. 360) Sıfat el Ceziret el Arab adlı eserinde, Ebu'l Kasım Ceyhani Eşkal el-Alem adlı eserinde, Dineveri Ahbar el Tıval adlı eserinde Hz. Hüseyin'in bu mesirini zikrederler. Bu coğrafyacılar Necef-Medine arasındaki yollardaki menzillerin ve şehirlerin durumunu en ince ayrıntı ile yazan yazarlardır.

²¹- (سشوك لب) 7 fersah, (bir berid 4 fersah, her fersah 3 mil ve bir mil de 3500 ziradır) , Kasr ibn Hire (قصر ابن هيره) 5 fersah Suk'ul Esed (سوقالاسد) 6 fersah, Şahi (شاهى) 7 fersah, Kufe (كوفه) 7 fersah, Kadisiyye (قادييه) 15 mil, Uzeyb (عذيب) 6 mil, Muğise (مغيثه) 30 mil, Kura (قرعاء) 32 mil, Vakısa (واقصه) 24 mil, Akabe (عقبه) 29 mil, Kaa (قاع) 24 mil, Zibale (زباله) 25 mil, Şukuk (شقوق) 21 mil, Battaniyye (بطانيه) 29 mil, Huzeymiyye (خزيميه) 32 mil, Elecfer (الاجفر) 24 mil, Fid (فيد) 26 mil, Tuz (توز) 31 mil, Semira (سميرا) 20 mil, Hacer (حاجر) 34 mil, Madeni Nogra (معدن نقره) 34 mil, Asile ((43 mil, Batn-ı Nahl (بطن نخل) 36 mil, Turf (طرف) 22 mil, Rikabiyye (رقابيه) 5 mil, Medine (مدينه) 10 mil. (İbn Rüste, Ağlak en Nefise, s. 204-20, Hüseyin Karaçanlı, 1365, Emir Kebir yayınları)

Bu yol daha sonraki dönemlerde İranlı hacıların Horasan Kervanı denilmekle maruf olan ve Asya ve İran içlerinden gelerek Bağdat'ta toplanan ve Irak kervanları adı ile Medine'ye ve Mekke'ye giden kervanların yol güzergâhı olarak kullanılmıştır. İran Müslümanların bu hac yolları ile ilgili en eski bilgileri Turuk el Hacc adlı kitapta yer alır.²²

²²- İbrahim bin İshak Harbi (h. 285) nin yazmış olduğu ve onun öğrencisi olan Muahmmmed bin Half vekili indan yazılan (h. 360) ve el yazması *Astan-ı Kuds-ı Reszevi-i Meşhed'de* oluan bu kitap, muhakkik *Hamid Casir* tarafından tashih edilerek, hicri 1419 tarihinde *Mektebe el Arap* yayınları arasından çıkmıştır. Bu kitap o dönemdeki hacıların yolları, su durumu, yol üzerinde hacıların ikamet ettiği yerler, kabileler, bunların tarihi ve fiili durumları, menzil isimleri ile ilgili nadir bilgiler verir. Hazreti Hüseyin'in bu yolculuğuna ait bazı bilgiler de anlatılır. Medine'den (Medine-Mekke arası güzergâhı: Sale (سالة), Irk zaniyye (عرق ظنييه), Ruha (روحا), Ruiyye (رونيه), Enaye (انايه), Urc (عرج), Lahy Cemel (لحي جمل), Sekya (سكيا), Ebva (ءابواء), Akabe-i Hersa (عقبه هرثا), Cuhfe (جحفه), Kudeyde (قديده), Halis (خليص) Asfan (ءسفان), yola çıkan Hz. Hüseyin Mekke'ye ulaşır. (Buraya geirken Asfan menzili yakınında Şerat شرات denilen yerde gece kalıp sabah yoluna devam eder Ahbar el Tival) Bunun dışında Mekkeye yakın olan (تنعيم denilen bir yerde Yemen'de hakim olan bir hükmetin kervanı ile karşılaşmıştır. Buraya şaban ayınının 3'ünde varan Hz. Hüseyin, 8 Zilhicce günü ayrılarak Bustan Beni Am (بستان بنى عام), Tenim (تنعيم), ve Saffah صفاح adlı menzilleri geçer. Bu Hz. Hüseyin, Şair Ferzendek ile görüşür. Buradan Zati Irk (ذات عرق) adlı menzile gelir ve burada da Beşar bin Galible ile mülakatta bulunarak ondan Kufe'nin fiili durumu ile ilgili bilgiler alır. Kendisinden geri dönmesi istenilir ve bu konu ile ilgili bir mektup verilir. Buradan Vadi Akik (وادی عتيق), Gumre (غمره), Umm Harman (أم خرمان), Mesleh (مسلح), Efiyye (ءافعيه), Maden Fezan (معدن فزان), umg (عمق) Seliliye (ءسليبيه); Muğise (مغيثه), Mevan (ءماوان), Nogra (نقره) adlı menzilleri kat eder ve buradan da Haciz حاجز adlı yere gelir. (Hz. Hüseyin Kufe'ye Müslim bin Akil ile ikinci bir mektubu burada yazmış ve Kays bin Musehher Seydavi'ye verip göndermiştir. Nesabul Eşraf c. 3 s. 166) Buradan Semira (سميرا), menzilini geçerek Ecfer (ءجفر) adlı yere gelir. Burası Abdullah bin Muti Adevi'nin kendisine dönmesi için nasihat ettiği yerdir. Ancak Hz. Hüseyin "Allah'ın yazdığından başka bir şey olmaz" cevabını vererek yolundan dönmeyeceğini ifade eder. Hazimiyye (خزيميه) menzilinden Zerud (زرود) adlı yere gelir. Geldiği gün Hicri 61, 9 Zilhicce'dir. Burada Zübeyr bin Gayn (زبير بن قين) ile karşılaşmış, karısı onun korkularını bertaraf etmiş ve Hz. Hüseyinin tarafında olması için onu yüreklendirmiştir. Ayrıca bu menzilde bu seferden sağ dönmeyeceğini de rüyasında görmüştür. Sonra Salebiyye (ءعلييه) adlı menzile gelmiş ve burada Kufe'den bazı kişiler Müslim'in öldüğünü ona bildirmişlerdi. Battan, (بطن الرمه) ya da Battan adlı menzilde Hz. Hüseyin Müslim ile Akil'in şehit olduklarını duymuştur. Burası aynı zamanda Hz. Hüseyin'in kendi adamlarından savaş için ilk beyat aldığı yerdir. Hz. Hüseyin ehli Kufe'ye bir mektub yazmıştır. Bir başka rivayete göre ise Ebu Müslim ve diğerleri bu menzilde ona katılmışlardır. Buradan sonra Şugug (شقوق), ve Zibale (زباله) ye gelmiştir. Burada namaz kıldığı yere daha sonraları bir mescid yaptırılmış ve bir ımaret dikilmiştir ki bu mescidde hacılar namaz kılmaktadırlar. Burada Müslim'in vasiyetnamesi Hz. Hüseyin'e ulaşır ve bu menzilde yanındaki bazı adamları ondan ayırırlar. Batn-i Akabe (بطن عقبه) de Ömer bin Lovzan ile karşılaşır ve kendisine dönmesi nasihatinde bulunur. Hz. Hüseyin daha önceki verdiği cevabın aynısını verir. Buradan Umeyye (عميه), Vakısa (واقصه), menzillerini geçerek Şeraf adlı yere gelir. Burada Hürr bin Riyahi'nin komutasındaki birliklerle karşılaşır. Kendisine eşlik etmeye gelmişlerdir. Birke Ebu Mesk (بركه ابو مسك) 'dan geçer ve Cebel zi Hasem (جبل ذى حسم) menziline geldiğinde Hurr bin Yezid ordusu ile karşılaşır. Beyza (بيضة), 'yı geçerek Mescide (مسجد) e gelir ve Hz. Hüseyin burada dost ve yaranlarına maruf hutbesini verir. Buradan Hammam (حمام), Muğise (مغيثه) Umm kurun (او قرون) e gelir ve Uzeyb (عذيب) e ulaşır. Buradan giden asıl yol Kufe'ye çıkar ama Hz. Hüseyin yolunu değiştirerek ayrılır ve Kerbelâ'ya doğru gitmeye mecbur kalırlar. Gasr Beni Mukatil (قصر بنى مقاتل) adlı yere geldiklerinde Abdulah bin Hur kendisine yapılan daveti reddeder ve Hz. Hüseyin Ubeydulah bin Cuhfi den yardım ister. Yardım gelmez ama kendi atını ona hediye edeceğini söyler. Hz. Hüseyin Ali Ekber'le son sohbetini burada gerçekleştirir.

3-Kacarlar Dönemi Öncesi ve Sonrası Cebel Yolu ve Kerbelâ

Güzergâhı

Safevi Devleti öncesinde bu şehir hakkında bilgilere rastladığımız seyahatnamelerden biri İbn Batuta'dır. Hicri 727 de Ziyaret-i İmam Din-i Penaha gelen seyyah bu şehirden bahseder ve bu makberin hadimlerinden izinsiz giriş ve çıkışın olmadığını, girerken gümüş Atabe-i şerifin öpülmeden geçilmediğini yazar.²³ Daha sonraki dönemlerde Seyyid Ali Katibi gibi coğrafya bilgini ve seyyah tarafından da bu şehir tasvir edilmiştir. Yazar Mirat'ül -Memelik adlı eserini H. 961'de yazmış ve bu eserinde Kerbelâ ile ilgili bilgiler vermiştir.²⁴ Mirza Abdulkerim hicri 1154 yılında bu şehre yaptığı seyahatte, para karşılığı

Katkatane (قططانه) den geçer ve Kerbelâ (كربلا) denilen yere hicretin 61 yılının şüphesiz en üzüntü verici olayının yaşanacağı yere ulaşır. Buraya geldiklerinde adını sorar ve Kerbelâ olduğunu söylerler. O da kerb ve bela yeri diye burayı dillendirir. Bela ve zahmet yeri. Kanının burada akıtılacağını söyler. İki taraf da karşılıklı çadır kurarlar. Buraya Muharrem ayının 2. günü girmiştir. Muharrem'in 10. günü de bu yerde şehit olur. (Atlas-i Şie, s. 98, Bir ağıt bir destan Kerbelâ Alı Hüseyin Buhti 2005, Almanya) Elim hadise bitince şehitlerin ardında kalan esirler ve şehitlerin başları alınarak Şam'ın yolu tutulur. (Mirza Nuri ve Şeyh Abbas Gumi nin görüşüne göre bu esirler Sultani yolundan gittiler ama Seyyid Muhsin Emin Muhammed Cafer Tabesi Ukayl yolu olduğunu söylüyorlar. Kaynakların çoğu ise birinci görüşü kabul eder (Atlas-i Şie, Rasul Caferiyan, s. 74, Sazıman-i Coğrafya yayınları, 1388, Tehran) Kufe (كوفه) den hareket eden kabile Kadisiyye (قادسيه) Ganatir (قناطير) , Mesken (مسكن) Şamarra (سامرا) ya gelerek, Tikrit (تكريت) e ulaşır. Vali burada esirleri karşılamaya gelir. Bu esirlerin kim olduğunu sorduğunda, hariciler olduğu ve Kerbelâda öldürülenlerin akrabaları olduklarını söylemişlerdir. Burada Meşhed-i Nokte denilen bir hadise yaşanır ki Hz. Hüseyin'in başından iki damla kan toprağa düşer ve bu düşen yer daha sonra Kufe'li askerlerin buradan ayrılması ile halk tarafından ziyaretgah haline dönüştürülür. Buradan Vadi Nahle (وادي نخل , Kuheyl (كبييل) , Cehine (جيهينه) , Musul (موصل) a gelinir. Meşhed yani Hz. Hüseyin'den bir iz olan şehirlerinden biri de Musul şehirdir. Musul halkı gelenlerin harici olmadıklarını ve şehidlerin başlarının yanlarında olduklarını anlayınca dört bin kişi oluşturur ve karşı çıkmak için harekete geçmek isterler. Bunu anlayan Yezid'in ordusu korkuya kapılarak yolunu değiştirir. Şehir merkezlerinden geçen ana yol yerine Sincar dağından Nusaybine gelirler ve buradan Şam'a geçerler. Tell Afâr (تل عفر) Sencar (سنجار) dan Nusaybin (نصيبين) e gelirler. Burada başka bir meşhed oluşur ki Hz. Hüseyin'in başı yere düşmüş ve insanlar düşen yere türbe yapmışlardır. Burası da zamanla büyük bir ziyaretgâha dönüşmüştür. Buradan Harran, ve Devat (دوات) , Rakka (رقه) , Doser (دوسر) , Meskene (مسكنه) e gelen kervan Halep (حلب) şehrine girer. Burada da bir meşhed yaptırılır Bu hadisenin anısına yaptırılan meşhed Hemedaniler zamanında büyük ve güzel bir binaya dönüştürülür. Bugüne kadar ziyaretgâh olarak mevcudiyetini korumuştur ve ayrıca şiilerin yoğun olarak yaşadıkları bir yer haline gelmiştir. Buradan Gannaserin (قناسرين) e gelen kervan, Maarra (معرا) Kefr Tab (كفرطاب) , Şiyrez (شيزر) , Hama (حما) ya gelmiş ve burada bir meşhed daha yapılmış ve böylece onun buradan geçip gittiği hatırası yaşatılmıştır. Humus (حمص) a gelen kervanın ardınca halk burada da bir meşhed yapmıştır. Lebve (لبوه) , Baalbek (بعلبك) , den geçen kervan Şam (دمشق) a getirilmiştir. Hicir 61. yıl 20 Sefer'de Şam'dan yola çıkan kervan Medine'ye ulaşır. Bazı rivayetlere göre Hz. Hüseyin'in başı Medine'deki Bakı Kabristanlığına getirilmiş ve burada defnedilmiştir. Bunun dışında Necef, Kerbelâ, Dimeşk, Askalan ve Kahire gibi şehirlere mübarek başın götürüldüğü ve gömüldüğüne dair rivayetler neticesinde bu şehirlerde Res el Huseyn (yani Hz. Hüseyin)'nin mübarek başının defnedilmiş olduğu ziyaretgahlar) oluşmuştur.

²³-İbn Batuta s. 413

²⁴-Mirat el Memalik, s. 121

buradan toprak alındığını, bu toprağın özelliğinin ise tufan olduğu zaman bir tutam atılması sonucu fırtınayı durduğuna inanılması olduğunu yazar.²⁵ Bunun dışında bu şehir ile ilgili verdiği bir diğer bilgi ise Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan ayrı olan eşinden alan çocuğu için yaptırılmış İmamzadeye halkın büyük saygı duyduğu, halkın burası üzerine asla yalan yere yemin etmediği ve bunun büyük günahlardan sayıldığıdır. Hazreti Hür bin Riyahi'nin mezarının burada olduğu, bu mezarın hemen yakınında ise kendisini Hazreti Hüseyin'e yardımdan alıkoymak isteyen annesinin mezarının olduğu, buradan geçen her Müslümanın bu olayı hatırlayarak onun kabrine bir taşa attığını ve bu yüzden kabrin taş yığımına döndüğü kendisinden ulaşan diğer bir ayrıntıdır.²⁶ Kacar dönemi öncesinde yazılan seyahatnameler ve hatıra kitaplarında bu şehirle ilgili bilgiler mevcuttur. Konumuz Kacarlar döneminde yazılan Farsça hac ve Atabat seyahatnameleri olduğu için bu bir kaç bilgi ile yetiniyoruz.

Hazreti Hüseyin'in başına gelen elim hadiselerinin yaşandığı bu yol daha önce de belirttiğimiz gibi İranlı ve Asyalı hacıların Mekke'ye gittikleri yoldu. Bu yol tarih boyunca kullanılmış çeşitli adlar almıştır. Bağdat'tan Medine-Mekke giden bu yol, Derb-i Zübeyde yolu olarak adlandırılmıştır. Kacarlar döneminde geldiğinde Cebel yolu terimi daha çok kullanılmaya başlar.²⁷ İran halkının hacca bu yoldan gitme sebeplerine kısaca değinirsek şunları söyleyebiliriz: İranlı Şii Müslümanlar Sünnîlerden farklı olarak hacca gidiş-geliş öncesi ve sonrasında Atabatı da ziyaret eder ve bunu da hac ibadetinin tamamlayıcı bir parçası olduğuna inanırlardı. Bu nedenle gidiş güzergâhlarını ona göre belirleyerek Atabattan geçen yolları tercih etmeye çalışırlardı. Bu dinî sebebin dışındaki daha önemli bir sebep de, Atabat yolunun Necd içlerinden geçen, İran ve Orta Asya hacıların asıl güzergâhı olan ve İslâmın ilk yıllarından beri İran'dan hac için kullanılan en tabii yol olmasıdır.²⁸ Bunun yanında İranlı bir hacı ve zâir (ziyaretçi) için Kerbelâ-Mekke yolu, zihinlerde sıkı sıkıya muhafaza edilen ve her fırsatta, sözde ve duyguda dışa vurulan tarihi hadiselerin yaşandığı yerleri bizzat kendi gözleri ile görebildiği ve o günlerin hatırasını zihninde

²⁵-Mirza Abdulkerim, s 37-38, Kacarlar döneminde de bunun örneklerine raslanır Seyfuddevle, s. 313

²⁶- Age, s. 38

²⁷-Bu terime İran arşivlerinde ve o dönemde yazılmış hac seyahatnamelerinde sık sık rastlarız

²⁸-Kacarlar Devrinde hac-atabat seyahatnamelerinde Bağdat, Kazimeyn, Esra Doğan, s 5, Uluslararası Bağdat konferansı, İrcica, 2008 İstanbul

canlandırabildiği bir güzergâhtır.²⁹ İranlıların takip ettikleri bu yol, aynı zamanda İmam Rıza'nın bir ihtimale göre³⁰ Medine'den Meşhed'e doğru sürgün gittiği yoldur. Hac dönüşü artık hacı ünvanını alan hacılar, hangi yoldan dönmeyi tercih ederlerse etsinler –gemi ile deniz yolundan, Cebel yolundan, Şam yolundan vd.-, eve dönmeden önce son kez Kerbelâ' ya gelir burada da Kerbelâî sıfatını alır, sonra memleketlerine dönerlerdi.³¹

Her ne kadar Kacarlılar döneminde Şam yolu Cebel yolundan daha emniyetli olsa da ikisi de büyük tehlikelerle dolu olan Cebel ve Basra yolu yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı oldukça çok kullanılıyordu.³² Bu yollar üzerinde yaşayan yerel kabilelerden Harb, Şammar ve Anize kabileleri üzerinde Osmanlı Devletinin hakimiyeti oldukça zayıf idi. Başına buyruk yaşayan bu halk yerel hakimlerle işbirliği içersinde hacıların canına ve malına suikastlar gerçekleştirmekte idi. Bu dönemde yazılan bütün sefernameler bu konuyu apaçık gösterir.

“Arapların hacılara yaptığı baskı ve zulüm ancak burada bizzat şahit olarak görülebilir. Yazmak bir şey ifade etmez. Bu halkın ne türlü bir vahşet sergilediği burada görülür.”³³ Bu zulmün en önemli tanığı Kernateki'dir. Hindistan'dan yola çıkarak Mekke'de hacca iştirak edip dönen Kernateki 3 yıl gibi bir zaman yollarda geçirmek zorunda kalmıştır. Bu uzun sürede yolda kendilerine yapılan haksızlıklar ve boş yere bekletilmelerini kaleme aldığı seyahatnamesini yazmıştır. Bu bekletilme, boş yere yollarının kesilmesi, mallarının yağmalanması sonucu kafile bir yıl Mekke'de kalmak ve bir daha ki haccı beklemek zorunda kalmışlardır. Bu zulümler Kerbelâ zulümlerine benzetilmiştir. Anize kabilesinin her gece yaptığı baskınlar, Cebel hakimi Mübarek Harbi'nin de iştiraki ile doruk noktasına ulaşmıştır. Hacca zamanında yetişemeyen Irak kervanındaki hacı adaylarının bazısı dönmüş, bazısı ne yapacağını bilemediğinden ve dönecek paraları olmadığından darmadağın olmuşlardır.³⁴ Ama asıl İkinci Kerbelâ hadisesi olarak adlandırılan Vahhabi'lerin Kerbelâ baskını Sultan III. Mustafa

²⁹ - Kerbelâ ya gelirkenki menzillerden geçerken bütün hadiseleri adeta o günkü gibi yaşayan ve ifade eden Ali Hüseyin Hayrat, Menazil-i Kameriyye, s. 87

³⁰ -Atlas-ı Şie s. 95, Nakşe 35

³¹ -Mirza Davud Hüseyin Vezir-i Vezayif, Sefername-i Mekke s. 22

³² -Elde mevcut seyahatnamelerden 53 adedinden 28 i bu yoldan ya gidişte ya da dönüşte geçmiştir. Hac gozar-i İraniyan, Esra Doğan, s 231, 1389, Meşar, Tehran

³³ - Emin kelai, s. 65

³⁴ -Kernateke s. 101

zamanında hicri 1203 senesinde yapılan korkunç katliamdır ki bu konu ile ilgili bilgiler yine hac seyahatnamelerinde anlatılır. Hicri 1258 yılında Kerbelâ şehrinde yapılan bir başka saldırı Osmanlı-İran Kacar devleti arasında büyük bir hoşnutsuzluğu meydana getirmiştir. Asıl adı Hacıbuddovle Ali bin Hüseyin olan ve Nasreddin Şah'ın veziri ve vefatından sonra Hemedan, Azerbaycan, Kazvin hükümeti yöneticisi olan İtimadü's Saltana' nın yazmış olduğu hac hatıralarında bu olay anlatılır.³⁵

4- Şam ve Mısır Hac Güzergâhı ve Kerbelâ Esirleri

İranlı hacılar Kacarlılar döneminde Cebel yolundan başka diğer yollardan da gitmekte idiler. Eğer hacılar deniz yolu ile değil de karayolu ile gitmek isterlerse, Cebel yoluna göre daha güvenli olan Şam yolunu tercih ederlerdi. Şam yolunu tercih edip Osmanlı resmî Şam kervanına katılacak olanların ise iki

³⁵-Yazar Hicri 1263 (1836 m) yılı Bağdat, Kerkük, Musul Mardin, Diyarbekir, Harput, Urfa, Birecik, Halep, buradan Şama gelmiştir, İtimadussaltana, Sefernameyi Hacı Ali Han İtimadussaltana Mesar yayınları, Tashih Gazi Asker 1379yılı, s72) . Yazar Bağdat'ta ikameti sırasında Bağdat valisi Hacı Necip Paşayı anlatırken bu olaydan bahseder: Hicri 1258'de Necip Paşa'nın emri ile Kerbelâ-yı Mualla'da, Bağdat'ın askeri ordusu katliam gerçekleştirmişti. Tam bu dönemde, Ala Hazret Şehriyar Gazi Muhammed Şah hasta yatağında olduğu için, Devlet-i Aliye emirleri, bu olayın üstünü örterek Padişah'ın mubarek huzuruna ulaştırmamışlardı. Bu haberin, hükümranlığı gökleri tutan yüce hazretin kullarına ulaşması ve arz olunmasından sonra Muhammara olayı kırıngınlığı yüz kat daha arttırmıştı. Bir süre geçtikten sonra hariciye vezirleri ve elçileri bu durumu düzeltmek için arabuluculuk yapmaya çaba göstermişler, Rus, Osmanlı, İran ve İngiltere'den oluşan dört devletin temsilcilerinin tayin edilerek bir mecliste toplanıp mülhazalarda bulunmalarına ve İran devleti temsilcilerinin rızasının alınması için çalışılmasına karar verilmişti. Bu yüzden Hacı Mirza Ağa'nın tavsiyesi üzerine İstanbul elçiliğinden dönmüş olan Mirza Cafer Han Müşiru'd-Devle, 1260 tarihinde bu hizmet amacına ilaveten başka temsilcilerle birlikte Erzurum'da bir süreliğine ikamet edip meşveret yapması ve bir karar alınması için görevlendirilmiştir. (*Hacı Ali Han İtimadus saltananın Seyahatnamesi, Yayına Hazırlayan: Seyyid Ali Gazi Asker, Meşar yayınları Orijinal Adı, Sefername-yi Hacı Ali Han İtimadu's-Saltana, Yayın Yılı: 2000 Tercüme, Esra Doğan, s. 55*) "Hacı Necip Paşa, Osmanlı'nın meşhur vezirlerinden biridir. Büyük ve şanlı Padişah Mahmud Han devrinde iş başına gelmiş, Osmanlı Devleti'nin önemli vilayetlerinin çoğunda yönetimde bulunmuş, merhum Sultan Abdulhamid'in saltanatına kadar da Bağdat vilayetinde yönetimde kalmış ve Şeyhu'l-Vüzera makamına nail olmuştu. Mert, halk dostu ve garipsever idi. Şu anki Cidde Valisi Cemil Paşa da, Necip Paşa'nın oğlu ve Osmanlı Devleti'nin meşhur ve kabul görmüş vezirlerindendir. 1258 yılında Bağdat askerlerini Kerbelâ'yı Mualla ve Necef-i Şerif'e gönderip toplu kıyımına sebep olan da işte bu Necip Paşa'nın ta kendisiydi. Bu çarpışmada kırk binden fazla kişinin öldürüldüğü tespit edilmiştir. Öldürülenlerin ve diğer herkesin malları yağma edilmişti. Denilir ki Sultan Abdulmecid Han bir gün bu üzücü olayın hikâyesini Necip Paşa'ya sorar. O da arz eder. Sultan gözyaşları içinde ona: "Hayber Savaşı'nın intikamını aldım da devlete hizmet ettim deme!" der. [İtimadussaltana, s. 40]

güzergâhı vardı. Bu kervana iştirak eden kimseler, Hazret-i Şah-i şehit vilayeti Hz. Hüseyin ve diğer İmamları ziyaret ettikten sonra ya aşağı yolu (Kazımeyn-Ramadi-Meyadin-Deyrüzzur-Tedmur-Şam) ya da üst yolu (Fırat nehrini izleyerek, yani Kazımeyn-Samarra-Musul-Urfa (Hz. İbrahim'i ziyaret) takiple Haleb'e gelirlerdi. Şam yolunu seçen İranlı hacılar³⁶ buradaki Seyyide Zeynep ve Seyyide Rukiyye'nin kabirlerini ziyaret ederlerdi.³⁷ Şam'a gelmeden yol üzerindeki menzillerden Medayin-i Salih'ten önce Haydar kalesi adlı menzil vardır. Buranın kalesinin içinde bir kuyu vardır. Rivayete göre İmam Zeynelabidin Kerbelâ şehitleri ile gelirken burdan su içmiş ve onun bereketi ile bu kuyunun suyu her zaman dolu olmuş ve hiç bitmemiştir. Bu kalenin bu derece canlı olmasının sebebi de budur.³⁸

Şam şehri İranlı hacılar için güzelliği görmezden gelinen, adeta bu şehri övmekten kaçırmasına yorumlar yapılan bir yerdir.³⁹ Bunun sebebi Şam'a girildiğinde zihinlerin o günlerin hatırlanması ve yüreklerin sızlamasıdır. O günü adeta canlı bir şekilde yaşayan İranlı hacı adayları bu hislerini yazmış oldukları seyahatnamelerde dile getirirler. Osmanlı'nın Şam'dan Mekke'ye gönderdiği mahmili temaşa bölümünde Yakub Mirza Tebrizi hislerini şöyle anlatır: Ne diyebilirim, ne yazabilirim... Şam'a girdiğimiz o günden itibaren bu şehirden çıkana kadar yüreğim paramparça ve hüznün dolu idi. Kimseyi kaldıracak halimiz yoktu. Her şey gözümüze batıyordu. Şam ehlinin Mahmil-i Şerifi gezdirirken, altın ve müceherlerle süslenmiş bu deveyi dolandırırken, kadınları küçük büyük bir anda zılgıt çekerek sevinç gösterilerinde bulunurlarken, def çalınarak, şarkılar söylenerek, yeri göğü inleten, feleğin kulağını sağır eden bu eğlenceleri görürken yüreğimiz darmadağın oluyordu. Acem ehline bu o kadar ağır gelmişti ki kimsenin söz söyleyecek hali kalmamıştı. Yüzler bir başka hale bürünmüştü. En az onların sevinci kadar Acemlerin içlerindeki ahuzar da yeri ve göğü inletiyordu. Ey Hüseyin, yer gök senin firakından, bu şehirdeki şiilerin iç sızılarından perişan oldu, Nerdesin? Hüseyin, işte bu senin o harap olasıca, yok olasıca Şam şehridir, Ehl-i Beyt sana işte burada veda etti. Ve işte seni

³⁶-53 aded hac seyahatnamesine bakıldığında bunlardan 26 sının ya gidiş ya da dönüş yolunda Şam yolundan geçtiğini biliyoruz, Hacgozari-i İraniyan, Esra Doğan, s. 231; Meşar, 1389, Tahran

³⁷-Hz. Zeyneb'in kabri Şam'a 1, 5 fersahlık uzaklıktadır. Buraya atlarla geldik., Burasıyla şereflemeleri için dostlar, arkadaşlar, canlar, muhibbler, kavim, aşiret, kabile.... hepsine dua ettik. Tebrizi, s. 357.

³⁸- Tebrizi s 357.

³⁹-Bu şehrin o kadar da tarif edilecek bir yanı yoktur. Sadece suyunun bolluğu her yerde akan çeşmeler, bu şehri güzelleştirmiştir, Haccı Mansur s 141.

getirdiklerinde bu sokaklar, bu utanmaz ve hayâsız halk aynen şimdiki gibi eğlence ve şenlikle karşıladılar. Ah, yazıklar olsun o gün ve o saate ki, Hz. Hüseyin'den ayrıldık ve bu acıyı burada şimdi tekrar içimizde yaşadık. Allah'ın azabı zalimlerin üzerine olsun. Kerbelâ pur beladan senin mübarek başını bu harab olasıca Şam'a getirdiler, dünyanın başına ne bela getirdiler... Ey Eba Abdullah, Annemsin, babamsın... Fatıma'nın kızlarını yalın ayak çıplak nasıl da deveye bindirdiler ve İmam Zeynelabidin'in de mübarek el ve ayaklarına zincirler takıp, seni devenin arkasına bağlayıp, Hazreti Hüseyin'in başı ve gövdesini de Ehl-i Beyt ile birlikte bu şehre getirdiler... Kalem yazmaktan, dil söylemekten utanır.⁴⁰ Özellikle Emevî Mescidi o zamanki hadiseleri zihinlerde canlandıran bir mekândır: Bu şehrin en büyük camisi Emevî Camiidir. İşte bu camide (Hazreti) Ömer'in gömleğini karısının parmağı ile mihraba asmışlardı. Günler ve gecelerce dövünenler ve çığırtkanlar arasında bu gömlek dolaştırılmıştı. Bunun sebebi müfsitleri ayaklandırmak ve Osman'ın kanının öcünü almaktı. İşte bu da Kerbelâ hadisesine yol açan en temel şeydi. Dünyayı yakıp kavuran o hadiseyi başlatan olay işte bu camiden dünyaya sirayet etti.⁴¹

Şam şehrinin dışında yine Şam yolu üzerinde özellikle İran hacılarının seyahatnamelerinde değindikleri bir diğer mekân da Nebek menzili idi. Bu menzil de Kerbelâ hadisesi ile ilişkilendirir. H. 1263 yılındaki hac yolculuğunda İran hacıları arasında hanedana mensup önemli kişiler de vardı. Kacar hanedanının önemli padişahlarından Nasreddin Şah'ın annesi olan Muhammed Şah'ın eşi Mehdi Ulya, eşinin vefat etmesi üzerine Atabat-ı Aliyye (Yüksek Eşikler = Necef ve Kerbelâ)'yi ziyaret etmek ve oradan da Mekke'ye geçerek hac farızasını eda etmeye niyet etmişti. Mehdi Ulya ve bazı devlet erkânının iştirak ettiği kervan Şam'a ulaştığında Şam valisi ve devlet ricali tarafından şanına layık bir şekilde karşılanmış ve söz konusu zevâtın refakatinde Şam'a girmiştir. Muhammed Şah'ın Atabat'a sürgüne gönderdiği söz konusu kervan buraya uğradığında kervana iştirak eden, hac dönüşü ise Nasreddin Şah'ın vezirliğine ve çeşitli bölgelerin idareciliğine getirilen İtimadü's-Saltana bu yolculuğa dair yazdığı hatıratında bu kervanın, Nebek menziline ulaştığını bildirir. Bu menzili anlatırken şunları yazar: Asıl adı Nebek (نَبَك) olan bu menzil İmam Zeynelabidin'in çeşmesidir. Burası büyük bir köy olup 500'e yakın aile burada yerleşmiştir. Bir tepe eteğinde çöle ve bahçelere bakar. Rivayet edilir ki Hz.

⁴⁰ - *Haccı mansur s. 201.*

⁴¹ - *Haccı mansur s 14.*

İmam Zeynelabidin Kerbelâ esirleri ile birlikte buradan geçiriliyordu. Suyu çok azdı. O hazret emretti, Allah tarafından burada bir çeşme aktı. Suyu çok lezzetli, güzel ve o kadar soğuktur ki buzlu su bile o soğukluğa ve lezzete erişemez. Havası gayet güzeldir.⁴² Mısır yolundan giden ve dönen İran hacıları,⁴³ bir rivayete göre buraya getirilen Hz. Hüseyinin başının olduğu ziyaretgahı ziyaret ederlerdi. Kacar Şahzadesi Seyfuddevle İstanbul'dan Hicaz'a giderken Kahire'de burayı ziyaret etmişti: Zilkadenin 2. günü Hasan Paşa gelerek şahzade nereye gitmeyi arzu ederse oraya götürmek üzere görevlendirildiğini bildirdi. Mısır hidivi ile görüşükten sonra Hz. Hüseyinin mübarek başını ziyarete gittik. Bir rivayete göre burda gömülü olan mübarek baş Mısır hidivi tarafından restore edilmişti. Ve onun mübarek başının olduğu bu ibadetgâh bu suretle ilelebet var olacaktı. Beni Umeyye'nin Ehli Beyt'e yaptığı zülümse yanında kar kalmamıştı.⁴⁴ Mısır yoluyla hacca giden bir diğer hacı da Cezairi'dir. Cezairi bu ziyaretgahın etrafında yaşayan şiileri zikreder: Mısır ehli ziyarete gelen İranlılar olan bizlere Acemi, Acemi diye sesleniyordu. Bu ziyaretgaha Direşeke (atlı tranvay) ile ulaştık. Ziyaret ettik ve gördük ki bütün şiiler Resul Hüseyin makamı etrafında toplanmış ve burada yaşıyorlardı.⁴⁵

5-Kerbelâ Şehri ve İranlılar

Bu şehri evleri, kapıları, hamamları, medreseleri, kahvehaneleri, sokakları ile oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatan İranlılar, yazdıkları seyahatnamelerle bu konuya kaynaklık teşkil ederler. Dikkatlice incelendiğinde bu kaynakların bu şehrin tarihinin her dönemne şahitlik eden bilgilerle dolu olduğunu, buna ramen bu zengin kaynakların tarihçiler tarafından oldukça az kullanılmış olduğunu görürüz. "Kerbelâ nüfusun çokluğu yerin darlığı ve en önemlisi de ölülerin bu şehre getirilip gömülmesinden dolayı havası oldukça kötü ve pistir. Buraya şifa ve ölüleri gömmek için gelenlerin sayılarının az olduğu bir zaman burda hemen hemen hiç görülmezdi. Dünyada bu şehirde bu havada insanın yaşayabilmesi kadar mucize hic bir şey olamaz. Özellikle de Hüseyiniye nehrinin kesiildiği zamanlar insanlar kuyu suyundan kullanmaya başlayınca akrep, sinek, bit, pire her şey var. Bu şehrin altı ölülerle doludur. Yeri biraz kazsalar kanalizasyonla

⁴²- *İtimadussaltana*, s 87.

⁴³-İranlı hacılardan 53 seyahatname yazarından bu yoldan gidiş ve dönüşte geçenlerin sayısı on sekizdir. Hacgozar-i İraniyan, Esra Doğan, s 231.

⁴⁴- *Seyfuddevle*, s. 157.

⁴⁵- *Cezairi* s. 498.

karşılaşırdı ya da tuzlu ve acı bir su ile yüzyüze gelinirdi. Kısaca burası ölümler şehri idi.⁴⁶ “Kerbelâ'nın 9 hamamı var. Bunlar kible, şirin, şur, nevvab, hacı hamza, Mirza hasan, Mirza abdulbaki, taze hamamdır. Kerbelânın 4 mescidi vardır; Gazi askerinin namaz kıldığı sünni mescidi, İranlıların dışında belki de onlardan daha çok olmak üzere Hintlilerden de maruf olanlar bu torpaklarda yaşamış ve defnedilmiştir. Miraz Ali Taki Müctehidin'in Hindistan'dan getirdiği para ile yaptırılmış Mir Seyyid Ali mescidi, Cenab-ı Hacı Mirza Muhiddin'in öğle namazı kıldığı merhum Şah'ın annesinin yaptırdığı mescid ki bu Hz. Hüseyin'in mübarek başının olduğu camidir aynı zamanda. Kerbelâ'da 4 mederese vardır. Hind medresesi, Mirza Ali Nakı Hasan Han Erivani bunu yaptırmıştır, Sahn-ı Mübarek ve Medersey-i Türkler. Kerbelâ'nın 10 kahvehansı ve Sakahanesi (Sebil) 5 'dir. Mübarek avluda Osmanlı sultanının annesinin 2 tane, Ağa İbrahim Gavi'nin yaptırdığı bir tane sakahane bulunur Bunun dışında Ağa Seyid Mustafa Esterabadi'nin sakahanesi (sebil) ve bir Hindistanlının yaptırdığı sakahane de mevcuttur...⁴⁷

Bu şehre gelen İranlı hacılar bir takım sıkıntılarla karşılaşır. Bunların başında havanın sıcaklığı ve yiyecek içeceklerin bu ziyaretçilere uygun olmamasıdır: Bu şehre gelen İranlı hacılar kendi muhitlerindeki hava şartlarını bulamazlar. Özellikle ormanlık bölgeden gelen Mazenderanlı ziyaretçiler zor zamanlar geçirirler. Bu şehir öyle sıcaktı ki insanın beynini kaynatıyor. Mazenderanlı hacıların hepsi sıcaktan hasta oldular. Buranın yiyeceklerine alışamayan İranlı hacılar kendi yanlarında hem yemek ve hem de satmak için burada bulunmayan tereyağı vs şeyler de getirirlerdi.⁴⁸ Kerbelâ küçük, havası oldukça basık ve rutubetli, nüfusun çok olduğu bir şehirdir. Zeminin darlığı ve ölümlerin yoğun bir şekilde buraya defnedilmesi ile havası korkunç derecede mikropudur. Buraya şifa için ve ölümlerinin defni için gelenlerin az olduğu zamanlar garip bir durum olarak algılanır. Rakım Huruf'a göre dünyada Kerbelâ şehrinin böylesine kirli olan havasında insanın yaşayabilmesi kadar mucize olabilecek hiç bir şey yoktur. Özellikle de Hüseyiniye suyunun kesildiği zamanlarda insanlar kuyu suyunu kullanmaya başladığında durum daha da ağırlaşır. Akrep, sinek, bit, pire... herşey mevcuttur. Bu şehrin altı ölümlerle doludur. Yeri biraz kazarsanız ya kanalizasyonla ya da ölümlerle karşılaşsınız. 4

⁴⁶-*Seyfuddevle, s. 141.*

⁴⁷-*Erdelani, s 199.*

⁴⁸-*Erdelani, s. 201.*

fersah kazıldığında tuzlu ve acı bir su çıkar, kısaca burası ölümler şehridir. İnsanlar bütün yıl Acem ve Hintlilerin getirdikleri parayla hayatlarını idame ettirirler. Hiç bir zirai- ticari faaliyette bulunmazlar, bedava yaşamaya alışmışlardır. Osmanlı Devletine sadece yükütlü, Vahhabilerin büyük katliamından sonra bu şehre İran şahı merhum Ağa Muhammed Han Kacar 500 tüfekçiyi aileleri ile birlikte göndermiş ve burayı onlara mesken kılmıştır. Bunların görevi ise burda bulunan İran halkını bedevi Arapların ve Vahhabilerin muhtemel baskınlarından korumaktır. Bunlar hala devletten korucu maaşı almaktadırlar. Ama şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki Vahhabilerin saldırılarından sonra bu şehir tamamen bitmiştir.⁴⁹

İran-İrak arasında tarihin her döneminde var olan tarihsel dinî ve coğrafi bütünlük herkesin malumu olduğu üzere İranlıları bu topraklara ilim öğrenmek için her daim celbetmiştir. Bu şehirdeki İran uleması ve İranlıların kurmuş oldukları medreseler bu şehre ziyaretçileri ve ilmi yolculukları arttırmıştır.⁵⁰ Özellikle Safevi ve Kacarlar döneminde İran'a Cebel-i Amil'in (Lübnan dağları) dışında, Necef ve Kerbelâ'dan ulema tasviye olmuştur ve burada yetişen ulema her zaman İran'da söz sahibi olmuşlardır. Özellikle Kacarlar döneminin meşrutiyetini hazırlayan en önemli etkenlerden biri ulema idi. Kerbelâ ve Necef'de yetişen ve İran meşrutiyetine direkt etkide bulunan ve zamanla merce-i taklit derecesine gelen İranlılar çocukluklarından itibaren buraya gönderilir ve yetiştirilirdi.⁵¹

Buraya gelen talebeler sadece erkek değil, kız ve kadınlar da okumaya gelmekte idi.⁵² Buradan ziyarete giden İran uleması da Necef-Kerbelâ uleması ile mülakatta bulunurlardı. İranlı hacılar gidiş ve dönüşte bu ulema ve merce taklitleri ile görüşür ve sorunlarını yüz yüze dile getirirlerdi.⁵³

⁴⁹-*Seyfuddevle, s. 134*

⁵⁰-İran uleması buradaki ilmi çalışmalarını yakından görme imkanına kavuşurlardı. Hayrat Ali Kerbelâ'da Şeyh Zeynelabidin ile görüşür ve burada ilmi çalışmalar yaparak içtihad icazesi alır, s. 635

⁵¹-Buraya çocukken gelen Abdul Hüseyin Oren 1322 de Kerbelâ ya Şeyhül-mülk yanında okumaya gelmiş, hocası tarafından öpülerek adeta bir baba şefkati ile karşılanmıştır. Şeyh Muhammed Yezdi'nin ders halkasında başlayan Oren babasına yazdığı mektupta bu şehirde başından geçenleri ve tahsil yıllarını yazar Vehumen, c. 3, s. 1619

⁵²-*Kadınlar mescidinde namaz kıldık, Şeyhurreis'in eşinin halası 3 yıldır Samarra'da tahsil etmekteydi ve bu sefer Kerbelâ'da eğitim görüyordu. Cuma akşamı olduğu için Kerbelâ'daki zarihte okunan duay-ı Komeyel'e birlikte katıldık. Hacıye Hanım Kirmani, s 122*

⁵³-Vezir-i Vezayif hac dönüşü kendi merce-i taklidi ile görüşmüştür. s. 112

İran'dan bu talebelere maddi yardım hacılar ve ziyaretçiler vasıtası ile iletilir, onlar için oluşturulan özel vakıflara bu paralar bırakılırdı. Ziyaretçiler de geliş ve gidişlerinde bu talebe sadece maddi değil manen de destek olurlardı. Hicir 1318 yılında burayı ziyarete gelen Meşhed şehri âlimlerinden Hacı Ağa Necef Goçani, talebelere büyük destek olmuştur. Hasan Han medresesinde kalan müçtehid buradaki eğitim sistemi ile ilgili oldukça önemli bilgilerin yanında Hz. Hüseyin'in makberinin altındaki bazı dükkânlardan ve boş yerlerde oturarak kıraatle meşgul olan talebelerin geceleri bu dükkânların ışıkları altında ders okuduklarını seyahatnamesinde dile getirir.⁵⁴

İranlılar genellikle hacca giderken önce Kerbelâ sonra Kûfe, sonra da Necef'e uğrarlardı. Eğer dönerken burayı ziyaret etme niyetinde olurlarsa önce Necef sonra Kerbelâ'ya giderlerdi. Eski dönemlerden bu yana kecape (Devenin iki yanına bağlanan üstü kapalı tahta oturaklar),⁵⁵ katır - eşek⁵⁶ ile gelirlerdi. Bazen sevap alma gayesi ile yürüyerek geldikleri de olurdu. Hayrat Ali Kazımeyn ile Kerbelâ arasında ki 15 fersahlık yolu yürüyerek katetmişti.⁵⁷ Muhammed Emin Hoyi hicri 1327 yılında Furgun denilen ve Kazımeyn ve Kebela arasında çalışan Müseyyeb'de mola veren ve devam eden atlı tranvay-araba ile Kerbelâ'ya gelir.⁵⁸

Daha sonraki zamanlarda arabaların bu şehre gelmesi ile araba kiralanarak da gelinmişti. Hicir 1338 yılı ramazan ayında Seyyid Ahmet Hidayeti, 15 Rupi vererek araba kiralar ve buraya gelir.⁵⁹

⁵⁴-Seyahatname-i Şark, Goçani, s 171-173

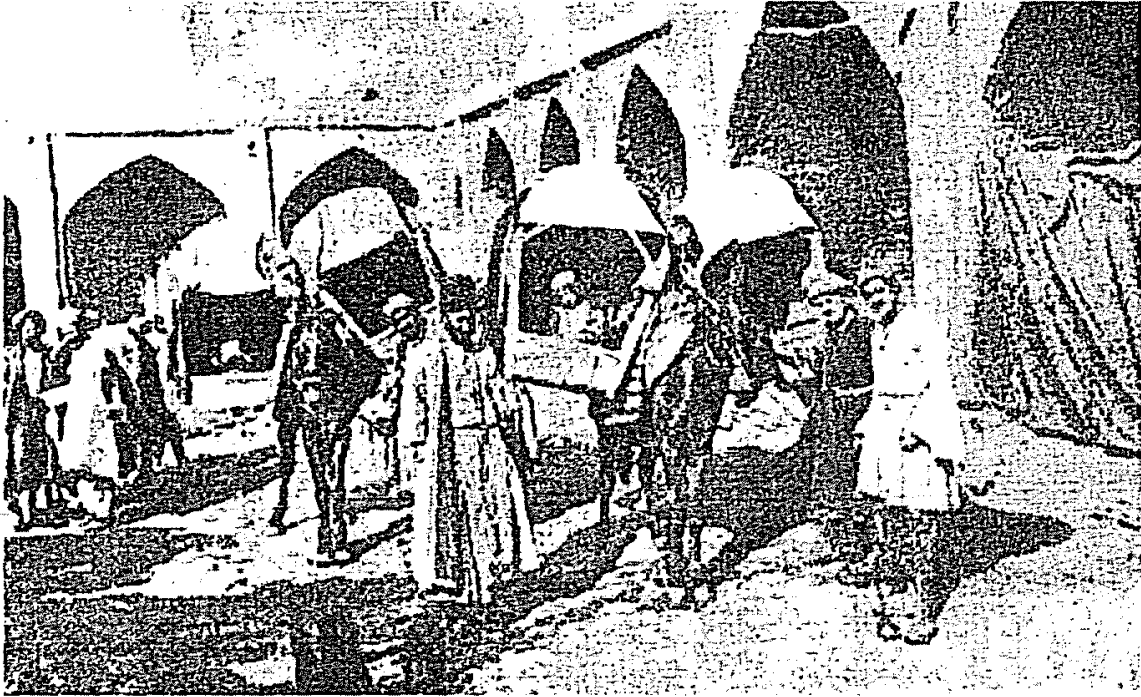
⁵⁵-Sefername-ı Atabat 1317yılı, s. 154

⁵⁶-Kaşkai, s. 222

⁵⁷-Hayrat Ali s. 112

⁵⁸-Emin Hoyi, s. 178

⁵⁹-Hidayeti, s. 311

Resim: Kervansaraydan hareket etmek üzere olan kecaveler

Bu şehre akın akın gelen İranlılar Atabat ziyareti ve Atebe-bûsi, yani yüksek eşiklerin öpülmesi denilen ve her Şîî Müslümanın ömründe bir kere yapmak istediği en mukaddes ibadetlerden birini bu şehirde gerçekleştirerek “Kerbelâî” sıfatı alırlardı. Bu sıfat Sünnî Müslümanların “hacı” ünvanına tekabül ederdi. Yine malum elim hadiseler sebebi ile burada medfûn bulunan Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’in yanında gömülmek, yani Hak’ın yanında olmakla eşdeğer hâle gelmek de, her Şîî Müslümanın gönlünde yatan en büyük arzudur. Vefat edenler, vasiyet ettikleri takdirde,⁶⁰ yakınları vasıtası ile bin bir zorluklarla vasiyet etmiş oldukları için buralara taşınır ve defnedilir. Bu vesile ile de yakınlarının bulunduğu bu topraklarla sıkı sıkıya bir bağ kurulmuş olurdu. Özellikle İran devlet erkânından olan büyüklerin kabirleri buradadır.⁶¹ Bu ziyaretler muharrem aylarında oldukça artardı. Hacca gidişte bu şehirden geçen yaşlılardan yolda ölenler bu topraklara taşınır ve gömülürdü. Hanigeyn -Kerbelâ yolu bu cesedlerin gidiş geliş caddesidir. Kerbelâ’ya girişte ve şehirde her yer bütün yollar ve sokaklar kabirlerle doludur.⁶² Bu masumane istek, kaynaklara da yansdığı

⁶⁰-Bu gün Hacı Ağa Merhum, cenazesini getirmek için Kerbelâ’dan İran sınırı olan Hanigeyn’e yola çıktı. 12 güne gidip geldi Ain Kelai, s. 190

⁶¹-Burada gömülü yakınını ziyaret eden Şahzade Ferhat Mirza’nın kızı Can Bibi Nevvab-ı İlliye’nin annesinin kabrine gider ve Kuran okur *Dohter-i Ferhat Mizra*, s. 331

⁶²-Kerbelâda sağda solda her yerde kabristanlık vardır, *Ruzamey-ı Vekayi*, s 40- 5)

kadarıyla, Osmanlı-İran devletleri arasında daima bir sorun kaynağı olmuştur. Kervanların eşliğinde Atabat'a gelen naaşlar, Kazımeyn, Kerbelâ, Necef ve Samarra'da pek çok meşakkate maruz kaldıktan sonra gömülürlerdi. Bağdat'a giren kervanların taşıdığı naaşlar ise, vakit kaybetmeden Kerbelâ'da toprağa verilir. Hac ve Atabat'a dair incelediğimiz seyahatnâmelerde, bu naaşlarla ilgili önemli bilgilerin yanında bu vergilerden de bahsedilir.⁶³ Bunun dışında ancak özel izinle Hz. Hüseyin'in kabri etrafına defin için izin verilir. Bu şehirde gömülenlerin çoğusu kaçak ve izinsizdi. Özellikle Muharrem zamanı bu şehrin nüfusu üç kat daha büyürdü. Bu günlerde daha az ölü getirilir. Ama yine de şehrin dışındaki caddelere bakıldığında ölü taşıyıcıların bazen tek bazen kervanlarla düşe kalka getirdiği cenazeler görülürdü.⁶⁴

Resim: Naaşları Taşıyan Kervan

⁶³-Kerbelâ'ya girildiğinde Rum (Osmanlı) devletini temsil eden insafsız görevliler biçare ziyaretçileri alıkoyar, onları cenazehaneye götürüp orada yanlarında getirdikleri ölülerin yeni olup olmadıklarını kontrol eder, eğer ölenler yeni değilse cenaze sahibine büyük miktarda ceza yazarlardı. Ölüsü olmayanlarsa eşyaları tek tek kontrol edilir ve eşyaları arasında kemik olup olmadığına bakılırdı. Bunlardan da haksız yere fazla para alınırdı. 37 gündür Tebriz'den buraya büyük zorluklarla gelmiştik. Ama burdaki kadar eziyet ve işkence görmemiştik. (*Miškât el-Musafirim*. s. 61) , Osmanlı yetkililerinin Acem naaşlarından aldıkları paralarla ilgili olarak ayrıca bk. *Mirza Celayir, Sefername-i Manzum Mekke* s. 128

⁶⁴-*Asuman-ı İran, Herman Norden, Vehumen*, s. 1639

Kerbelâ toprağının mukaddesiyeti sadece burada gömülmekle bitmez. Bu toprak haddizatında mukaddestir. Şiiler namazlarını eda ederken alınlarını toprağa secde etmek zorundadırlar. Toprakta yapılan mühürler için seçilen en en mukaddes yerlerden biri Kerbelâ toprağıdır. Bu mühürler Kerbelâ'da yapılır ve bütün dünyaya buradan dağılırdı. İranlı hacılar ve ziyaretçiler de burdan dönerken bu mühürden alır ve hediye olarak götürürlerdi.⁶⁵ Bunun yanında gelen rivayetlerde de geçtiği üzere Kerbelâ toprağı vücut sağlığı için de tavsiye edilirdi. Şiilerin evlerinde bu topraktan küçük torbalarda mutlaka bulunur, hastalık zamanı bir miktarı suda eritilir ve ağrıyan yere sürülür ya da şifa niyetine bir miktar içilirdi. Ölen kişinin dili altına konulur ve kefeninin içine serpilirdi. Koltuk altların ya da dizlere kuvvet vermesi için küçük bez torbalar içinde elbiseye dikilirdi. Bu mühürlerin yapılması, kalıpları, şekili, üstündeki desenleri farklı farklı idi. Canamaz denilen namazlık üzerinde mührün konulacağı değerli bir kumaş parçası içinde özenle saklanan mühür ve tesbih her namazda kullanılırdı. Buna ilaveten din adamlarının namazlıklarında Hz. Ali'nin elini temsil eden pirinçten yapılmış iki adet, secde yerinin sağ ve solunda konulmak üzere küçük pençe (el) de bulunurdu.⁶⁶ Bu toprak inanışa göre her türlü belayı def eden bir şeydi. İnsanlar yanlarında bulundururlardı. Tahran'dan yola çıkarak İstanbul yolu ile Mekke ye giden Seyfuddevle İstanbul'da denizdeki fırtınada bu toprak imdada yetişir. "Deniz fenerini geçtik ve hazreti Seyyid el-Şüheda'nın türbesinin toprağı yanımdaydı. Bir miktar denize döktüm, denizin bu korkunç dalgalarının dinmesinde çok etkili oldu. Elhamdülillah gitgide deniz yatıştı."⁶⁷ Seyfuddevlenin Hazreti Hüseyin in kabrinden aldığı toprak ancak İran devlet yöneticilerinin sahip olabileceği bir ayrıcalık idi. Bu toprak sadece Kacar hanedanına nasib olabilirdi. Bunların en başında buraya ziyarete gelen ender padişahlardan biri olan Nasreddin Şah gelmekte idi.

Nasreddin Şah Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın kabrilerini ziyaret ettiği hatıratını yazarken şunları ifade eder: Hz. Hüseyin'in kabrine girildi. Üstündeki tahta kaldırıldı, iki üç avuç toprak aldım, oracıkta mendile koydum ve Mirza Hasan bu mendilin ağzı açılmasın diye mühürledi. Dışarı çıktım. Hz. Seyyid el-Şüheda'nın beyaz abasını üzerime giydirdiler. Dışarı çıktık, çok garip hislerle buradan ayrıldım. Toprağı cebime koydum menzilimizde Eminussaltana'ya

⁶⁵-Mühür, tesbih, yelpazeleri bu şehrin hatırası olarak satın aldık, Efşar, s. 133.

⁶⁶- Oben, s. 632.

⁶⁷-Seyfuddevle s 311 c 3.

emanet ettim. Zarih içinde giydiğim bütün giysilerimi çıkardım, adamıma emanet ettim ki bir bohçaya bağlasın ve özel zamanlar için saklasın. Buradan Hz. Abbas'ın kabrine gittik. Kilitdar kabri açmıştı, Mübarek kabri öptüm, Hazreti Abbas'ın asıl kabrinin toprağından aldım, mendile koydum ve teberruk ve teyemmum olsun diye hatıra sakladım. Hz. Abbas'ın kabrinin parmaklığı merhum İran Şah'ı Muhammet Şah'ın annesi tarafından gümüşten yaptırılmıştır.⁶⁸

Bu mukaddes toprağın dışında, bu şehre ait özel hediyelerden bir diğeri de Kerbelâ kefenidir. Bu kefeni almaya da herkesin gücü yetmezdi. Önceden Fırat suyunda yıkanan beyaz kumaş bir gece Hz. Hüseyin'in kabrindeki parmaklıklarda kurutulur, din adamlarının kendi el yazıları ile üzerine dualar yazılırdı. Bu zahmetli bir iş ve çok pahalı idi. Çünkü bu iş için önce kiliddarın rızası alınmalı, sonra da dua yazan din adamlarına 30- 40 Tümen gibi yüksek bir ücret ödenmeliydi.⁶⁹ Buradan alınan bir diğeri hatıra ise, İranlıların Muharrem ayındaki aşura merasimlerinde deste deste giden grupların en önündeki sancağına başına takılan ve aynı zamanda Hz. Hüseyin bayrağına ucuna takılan, pençe olarak tabir edilen ve törenden sonra Hüseyniyyelerde saklanan Hz. Abbas'ın sembolik eli idi. Kerbelâ şehrinden alınmakta olan bu pençe gayri müslimlere satılmazdı. Bunların en güzelleri, üzerlerine ayetlerin işlendiği pirinç pençelerdi.⁷⁰

6- Kerbelâ Ziyareti ve Osmanlı-Kacar Siyaseti

İran'da İslâm sonrası kurulan devletlerden İlhanlı padişahları Orğun Han ve Kazan Han'ın Kerbelâ'ya gösterdiği ilgi, Safevi padişahlarından özellikle Şah İsmail'in buraya ziyade teveccühü ve Kerbelâ'ya su ulaştırılmasında göstermiş olduğu yararlılıklar araştırmacılar tarafından bilinir. Bunun yanında Kacarlılar zamanının da Fethali Şah bu mekânın dış avlusunu genişlettiğini, daha sonraları da Nasreddin Şah'ın eksik kalan bu işi tamamladığını görüyoruz. Kacar padişahlarının bu şehirdeki hizmetlerinin tamamına burada değinmek mümkün değildir. Şu kadarını söylemek gerekirse bir hakimiyet ve güç simgesi olan bu hayratlar vakıflar ve imar işleri sebebi ile İran padişahları Kerbelâ halkının en az

⁶⁸-Nasreddin Şah, s. 109.

⁶⁹-Oben, s. 121.

⁷⁰- Ne ben ne de baska bir garyi müslim bu bakır ya da pirinçten yapılan ve üzerinde ayetler bulunan Hz. Abbas'ın pencesinden alabildik. Zir-i Asuman-i İran, s. 11-12.

Osmanlı padişahları kadar kendilerine duaların gönderildiği ve adlarının anıldığı hakimlerdi. İranlıların bu şehri ziyaretleri sırasında yazmış oldukları hatıralarda da görüldüğü üzere okunan bütün rovezelerin sonunda İran şahının adı anılmakta ve sağlıklarına dua edilmekte idi.

Şehy Abdulkadir Geylani'nin kabrine Osmanlı Devletinin vermiş olduğu öneme dikkat çeken ve burası ile diğer Şîf halkının ziyaret ettiği mukaddes mekânları kıyaslayan İran tebası, İran padişahından buraya daha çok ilgi gösterilmesi istenirdi. Bu şehrin İran şehirlerden biri olduğu ve her kim bu şehre girerse Acem ülkesine girmiş gibi olduğunu vurgulayan yazarlar bu şehirdeki Şîf tebanın çokluğu vaizlerin ve görevlilerin çoğunun İranlı olduğu da ilave edilerek adeta Osmanlı varlığını görmezden gelirler. Osmanlı Devleti topraklarından sayılan bu şehrin Osmanlı askerleri dışında herhangi bir gücünün olmadığını vurgulanır.⁷¹

Bu mekânın İran padişahları için oldukça önemli olduğu, burada gömülme üzere vefatlarından sonra buraya getirilmek için vasiyet ettiklerinden anlaşılmaktadır. Osmanlı Devletinin izni ile gömülen Kacar şahlarının kabirlerinden sadece bir kaçı, Fethali Şah'ın oğlu Merhum Muhammed Ali Mirza, Mirza Tagi Han, Emir Kebir, Hacı Mirza Ağası, Naibussaltananın oğlu Cihangir Mirza Zillussaltana, Molla Salih Kazvini ve Şeyhulİslâm Kazvini'nin kabirleridir.⁷² Yine Harem'in en geniş tamirâtı Kacar'lılar zamanında yapılmıştır. Hicri 1211 de kümbet altınla kaplatılmış, Kerbelâ kalesini merhum Ağa Muhammed Han bina ettirmiş, vefatından sonra da yarım kalmış olan bu yeri Seyyid Ali Tabatabai Hindistan'dan getirdiği para ile tamamlamıştır.⁷³ Seyfuddevle bu konuda şunları ekler: "Hz. Hüseyin'in kabri daha önce çok küçüktü, merhum Ağa Muhammed Han, Abdurrezzak Kaşani'yi buraya memur etmiş, etraftaki evleri satın almış ve burada büyük bir türbe yaptırmıştı. Buranın kubbesini merhum hakan altınla kaplatmıştı. Hz. Seyyudüşşüheda'nın sanduka ve parmaklığını yine gümüştan kendisi yaptırmıştı. İki çift büyük altın şamdan Abdülmecid Han Rum (Osmanlı) sultanı tarafından hediye edilmiş ve Hindistan'dan ve Acem ülkesinden kumaşlarla bezenmiştir." Halkın Yermaziyye diye dehşetle andıkları o günde (Kerbelâ baskını günü) tamamen çalınmış ve ortadan kaybolmuştur. Merhum padişah, Erivan hakımı Hüseyin Han Serdar

⁷¹-Ruznamei vekayı 1272 s 40-53

⁷²-Sefername-ı Edib el-Mülk, Vehumen, s 1571

⁷³-Efşar, s. 119

buranın sağ tarafına bir medrese yaptırmıştır. Şu anda Nasreddin Şah'ın emri ile Şehy Abdu'l-Hüseyin Tehrani, bu medresede ve diğer mukaddes yerlerde imar çalışmalarını sürdürmektedir. Kubbenin daha önceki altın olan kısmı tekrar kaplanmış, haremın iç ve dış tamiri ve genişletilmesine çalışılmaktadır.⁷⁴ Adidulmülk, buradaki Kacar sultanlarının yararlılıklarına ilave ederek: Hicri 1216 yılında Vahhabiler burayı viran ettikten ve kırk bin kişilik bir ordu ile Kerbelâ'ya saldırıp 3 bin kişiyi öldürmüş ve şehre oldukça büyük zarar vermişlerdi. Bunun hemen ardından hicri 1227 ve 1250'de Fethali Şah Kacar burada tamirat ve yenileme çalışmaları başlatmıştı.⁷⁵ Hicri 1275 de Nasreddin Şah'ın yaptığı yararlılıklar sadece Hazreti Hüseyinin ziyaretgâhında değil Kerbelâ şehrinin diğer yerlerinde de mevcuttu.⁷⁶ Buraya gelen devlet büyükleri ceddlerinden gömülen insanların hayrına burada tasaddukta bulunurlardı.⁷⁷ Sadece devlet yetkililerinin dışında normal halkdan bu şehre gelenler bildikleri zirai yöntemleri burdaki yerli halka öğreterek bu şehrin gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır.⁷⁸ Devlet büyükleri ile Osmanlı Devleti tarafından seçilerek göreve getirilen Kerbelâ kilitdar ve mütevellî başları arasındaki ilişkiler bunların seyyid olmalarından ve seyyidlere verilen değerden dolayı her zaman iyi idi. Bu Kilitdarlar Osmanlı ile Kacar Devleti arasında sadece kilitdarlık vazifesi değil deyim yerindeyse kilit vazifesi de görüyorlardı.⁷⁹

⁷⁴-*Seyfuddevle, s. 243*)

⁷⁵-*Adidulmülk, s 121*

⁷⁶-Kazımev'den Kerbelâ'ya sabanın 17 günü giren yazar, Hacı Mirza Hadı Cevahiri'nin yıllar önce bu şehirde yaptırdığı ve şehrin mesken ihtiyacını karşılayan bu muazzam kervansarayda kalır. Kerbelânın kalesini yüz yıl önce Asifuddovle yaptırmıştır. Bu kaleyi ziyareteden yazar, Şattın öbür tarafından merhum Hacı Muhammed Taki ziyaretçilerin yılanmaları için yaptırdığı güzel bir hamamdan bahseder ki bu hamamın dışında Bağdat yolu tarafında bir köprü de yine Muhammed Taki'nin eseridir. *Seyfuddevle s 234*

⁷⁷-Hazreti Hüseyin'in zarihine yakın gömülen İran devlet büyüklerinden Efsari'nin dedesi Acudanbaşı merhum Hasan Han Allahyar Han Gasumlu ziyaret eder ve fatiha okur Yıllık 30 tumen Hz. Hüseyin'in makberinde sabahtan akşama kadar her gün iki kısının durmadan kuran okuması ve makber başında gül suyu serpilmesi ve her gece iki adet lale mumu yakılması için Hz. Hüseyin'in kabrine vakıfta bulunurdu. Burada Acudanbaşı için şemasını İran'da çıkarttırdığı taşını buradan aldığı bir kabir taşı kitabesi diktiriyor, Efsari, s 213

⁷⁸- Yezdliler, İsfahanlılarının yol yöntem göstermeleri ile yerli Araplar öyle güzel bayındırlık işleri yapmışlardı ki görülmeye değerd. Erdelani, s. 90

⁷⁹- Bazen iki taraflı siyaset güden kilitdarlar menfaatleri mesabesince İran padişahlarından da maddi yardım umarlardı. Örneğin Vezir-i Vazayif, burada kendisi ile görüştüğü mütevellice Şah'a haber götürerek, Şah'ın buraya fakir ve ihtiyaç sahiplerine el atması gerektiği bilgisini ulaştırmış ve Mütevellinin yardım talebini şaha iletmıştır. Vezir Vezayif, s. 211

İranlı ziyaretçiler Osmanlı toprakları dâhilinde olan Kerbelâ'ya kervanlarla gelişlerinde Osmanlı askerlerince karşılanır ve Kerbelâ'ya kadar emniyetle geçirilirdi.⁸⁰ Bunun yanında zaman zaman bu şehre ziyaret için geliş-gidişler emniyet sebebi ile yasaklanmıştır. Kısa süreli bu kesintilerin dışında şehre geliş-gidiş sürekli olmuştur.⁸¹ Osmanlı Devleti İran'dan gelen üst düzey konuklarını resmi törenle karşılardı. Buraya gelen en kıymetli ziyaretçilerden biri şüphesiz İran şahı Nasreddin Şah'dır. Kendisi Müşiruddevle, Mithat Paşa, Kemal Paşa gibi görevlilerce Kerbelâ girişinde karşılanmıştır.⁸²

Osmanlı ülkesinin bir şehri olan Kerbelâ şehri Kacarlılar döneminde tanıklık eden oryantalist J. Oben, bu şehirdeki Osmanlı hâkimiyetine dışardan bakan bir göz olarak bize ilginç noktalar sunar: Her ne kadar Osmanlı devlet görevli ve askerleri dışında, sünniler burda çok az olsalar da devletin hâkimiyeti her yerde hissedilir. Ama şiiler burada resmi mezhep açısından daha baskındırlar. Bu topraklarda ağırlıkları her türlü hissedilir. Hatta hükümet görevlileri arasında bile Kiliddar vasıtası ile ağırlıklarını yine korurlar. Müçtehidler de burada en az devlet görevlileri kadar kanun ve hükümet işlerinde müdahildirler. Kerbelâ mutasarrıflığında askeri teşkilatların dışında bir büyük askeri kışla vardır. Osmanlı Devletini temsil eden bir hükümet sarayı bulunur. Osmanlı Devleti koruma görevlisi olarak iki büyük türbede iki kilitdar tayin etmiştir. Bu şehrin 1/10 saadattan oluşur. Kilitdarlar da onlardan seçilir. Hali hazırda 300 görevli ve bir o kadarı da Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın kabrinde görev yapmaktadır. Buranın kilitdarı ve sadece 30 hadimi Osmanlı Devleti'nden maaşını alır, diğerlerin geçimi ziyaretçilerinin cebinden çıkar.⁸³

⁸⁰-Büyük kabilelerin askeri korumada geçişleri için bk. Ruzname-i Vekayi s 40-45

⁸¹- Muhammed Ali Sedidussaltana, İranlı seyyah bu kesinti zamanlarında birinde Kerbelâyı ziyarete gelmek istemiş, hicir 1334 yılının sefer ayının 23. gününde yola çıkmıştı. Hanigey'den Kerbelâ'ya ne katile ve ne münferid olarak geçişe izin verilmeyen bu zamanda kendisine özel olarak Osmanlı devleti tarafından izin verilerek, yanıda 4 askerle beraber Kerbelâ'ya ulaştırılmıştır. Sedidussaltana, s. 78

⁸²-Sözlerine şöyle devam eder: *Mithat Paşa bizim gelişimiz için bir takım önlemler almış ve şehre giriş yolunu genişletmişti. Bu geçiş yerinde insanlar seyretmek için toplanmıştı. Çoğu İranlı olan bu kalabalığı görünce oyle sandık ki bir İran şehrine giriyoruz. Nasreddin Şah, s. 10 9, Edibulmülk'ün girişinde daha küçük bir tören yapılmış ve ağırlanmıştı: Kerbelâya ulaştığımda bando eşliğinde karşılandım. Bizi getiren jandarmalar teslim kağıdını vererek değiştiler. Sarayın yukardaki odasına çıkar çıkmaz Yakup Efendi bizi sıcak bir şekilde karşıladı. Görüşme sonrası merdivenlerin aşagısına kadar bizi geçirdi. Ebdibulmulk, s. 112*

⁸³-Oben, s. 138

Resim: Hz. Abbas'ın kabir Kiliddarı Ağa Seyyid Hüseyn (Hicir 1287 yılı,
Atabat Ali Derecat, Mucani, s 234)

Osmanlı padişahları diğer mukaddes şehirlerde olduğu gibi burada da hâkimiyetini yaptırdığı vakıflar ve hayratlarla güçlendirirdi. Sultanların bu hizmetleri İranlı seyahatname yazarlarınca her zaman görülmüş takdir edilmiş ve yazılmıştı. Buharai şöyle ifade eder: Buradaki Alkame nehri ana nehirdi. Diğer bir nehir ise Huseyniyye nehri idi. Bu nehir, Osmanlı sultanı tarafından buraya çekilmişti. Burada çok vakıf ve nezir yaptıran Osmanlı sultanları, hizmetleri ile şerefleştirmişlerdir. Hint ve İran sultanları da hediye ve kıymetli eşyalar göndermişlerdir ama buraya gelen hiç bir ziyaretçi yoktur ki Osmanlı Devletinin bu hizmetlerini göz ardı etsin ve çekilen zahmeti görüp de şaşkınlık içinde kalmasin.⁸⁴ Nasreddin Şah'ın da ifade ettiği gibi Osmanlı Sultanı Süleyman, Fırat'tan buraya su getirmek için bütün mal varlığını seferber etmiştir. Böylece bütün şehir bu sudan yararlanmıştı.⁸⁵

Sefername-i Hac adlı kitabın yazarı Sakkızı de hatıratında bu hizmetlerden bahseder: Osmanlı padişahı, Fırat nehrinden Hüseyiniyye adlı kolu Museyyeb'in 5 fersahlığından geçirmişti. Şehrin bağ ve hurmalıklarla dolu olan yerinde muhkem bir kale vardır ki bu kale eskiden beri burada bulunmaktadır. Kalenin kuzeyinde Kerbelâ'ya bitişik olarak hükümet binası vardır. Buranın hizasında da büyük hükümet binaları yaptırılmıştır. Buraya Abbasiyye denilir. Etrafı dört duvarla örülmüş ve kapılar ve hücrelele çevrilmiştir. Hz. Hüseyin'in kabri Osmanlı padişahlarınca revaklarla çevrilmiş. Bu yerin dört yüz görevli ve hizmetçisi vardır. Mütevellilerin çoğu Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmiş kişilerdir. Ebul Fazl Abbas'ın kabrindeki bakımsızlığın görülmesi ile Sultan Abdulhamid Han burayı tekrar iyi bir duruma getirmiştir. Hz. Hüseyin'in kabrine benzer hatta şimdiki hali ile daha da güzel imar çalışması yapmıştır. Buranın minareleri daha da güzel olmuştur.⁸⁶ Lutfullah Elayi başka bir hizmete dikkat çeker: Gerçekten Bağdat ve Kerbelâ arasında yapılan buharlı tren burayı öyle bir abad etmiştir ki, insan ancak bunu gözleri ile görerek inanabilir ve anlayabilirdi. Buraya öyle makineler getirmişlerdi ki binlerce yıldır kuru olan topraklarda insanlar ziraatle meşgul olur hale gelmişlerdi. Bu devletin başarısıdır.⁸⁷ Nasreddin Şah Sultan Abdülmecid'in annesinin yaptırdığı zarif sebillerden bahseder: Sultan Abdülmecid Han'ın annesi burada bir sakahane

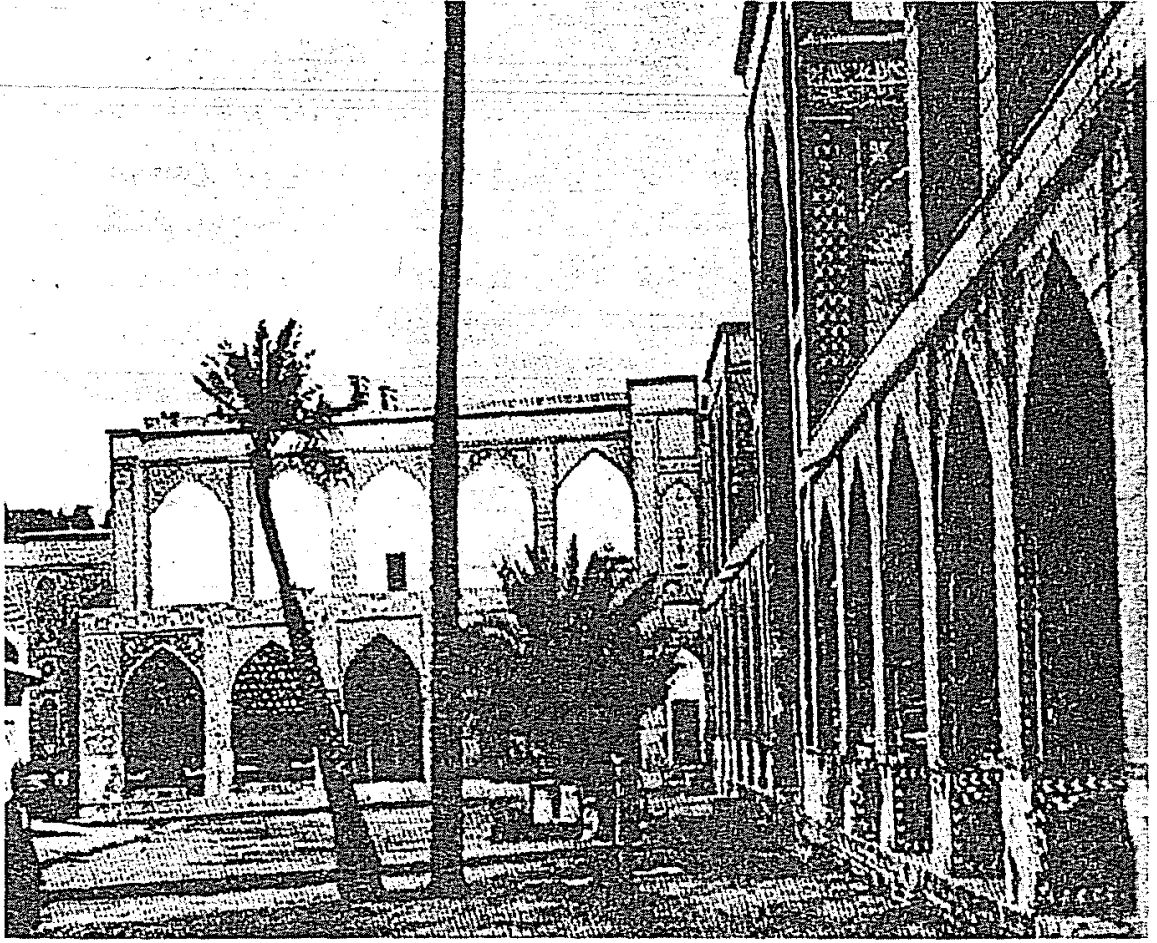
⁸⁴-Buharyai, s. 222

⁸⁵-Nasreddin Şah s 107

⁸⁶-Sakkızı, s. 131

⁸⁷-Lutfullah Alayı, s. 218

(sebil) yaptırdı. Buradan su ve şerbet dağıtılırdı. Bunun hemen yanında Bektaşî tekkesi var. Büyük bir salon temiz ve güzel bir yerdir burası. Bir derviş topluluğu vardır. Bu silsilenin bir başı vardı. Kendileri ona dede diyorlar. Görüştük, bu silsile kendilerini Selam Farisi'ye nisbet ederler. Sery-ü sülük ve tarikat adablarını sordum ama anlattıklarından bir şey anlamadım. Diğer tarikatlar gibi dünyaya kayıtsızlar, gerçekte her türlü Dinî vecibeden el etek çekmiş, kendilerini huzura kavuşturmuşlardır.⁸⁸

Resim: Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu sebilin görüntüsü, Bu sebil Hicri 1282 yılında yaptırılmıştır. (Bu resim Atabat Ali-Derecat adlı kitaptan alınmıştır, M. Mucani,, s 213.)

⁸⁸ - *Nasreddin Şah, s 101*

Nasreddin Şah'ın bahsettiği Bektaşiler ve Bektaşî tekkesi belki de Osmanlı hâkimiyetinin bu şehirdeki en hissedilir ve önemli göstergelerinden biri idi.⁸⁹ Bu tekke taşıdığı değer itibarı ile İran seyahatnamelerinde de kendisinden oldukça çok bahsedilen bir yerdir. Bunlardan en önemlisi Hacı Pirzade'nin bu tekke ile ilgili verdiği bilgidir: Eskiden beri Hz. Hüseyin'in revakları ile karşı karşıya olan Bektaşî tekkesi, Merhum İran şahı Ağa Muhammed Han zamanında Kubbenin durumu ve revakların yönünde değişiklik yapılması tekkenin konumunda da değişikliği beraberinde getirmişti.

Mukaddes avlunun kible tarafında büyük bir tekke yapıldı. Bektaşî dervişleri hakkında şunları söyleyebilirim. Bunlar çok önceleri henüz Türbe bile dikilmemişken Hz. Seyyid el Şüheda'ya mücavir ve burada mukim (yerleşmiş) idiler. Mübarek kabrin avlusu ve haremın hiç bir hizmetçisi yokken bu Bektaşî dervişleri her gece çerağ (ışık) yandırılar ve bu ışıkları kendi zaviye ve odalarından Hz. Mübarek'in kabrine götürürlerdi. Bu adet çok eski zamanlardan bu güne gelmiştir.

Güneşin ilk ışıkları ile yine mum getirir ve harem ve revakların çerağlarını yakarlardı. Sultan Irak ve Bağdat'a geldiğinde, Kerbelâ'yı ziyaretten sonra Bektaşî dervişlerinin kaldıkları ve itikâfa girdikleri yeri görmeye gitmişti. Sultan bu dervişlerden birine: "Benden ne talep edersin" diye sorunca köşede oturanlardan biri, "Senden hiç bir şey istemiyorum, ama eğer Fırat nehrinden buraya su çekip, şuracıktaki sebzelerimi sularsan iyi olur." demişti.

Bu cüretkâr cevaba karşı Sultan, vezirleri ve adamlarını yanına çağırıp buraya su çekilmesini ve bunun masrafını sormuş, adamları da bunun imkân haricinde olduğunu söylemişler. Çok zahmetli olacak bu iş için gerekli

⁸⁹-Osmanlıda Alevi dedelerin ellerinde bulunan seyitlik decereleri ve icazetnamelerin hemen tümünün kaynağı Kerbelâ'daki Nakibüleşraflık kurumu ve Irak'ta Şiiler ve Alevilerce kutsal sayılan yerlerde kurulmuş olan Bektaşî dergâhları idi. Osmanlı-Safevi devletleri ilişkilerinin bozulması özellikle de Çaldıran savaşı ardından Erdebil tekkesinden alınan belgeler geçerliliğini yitirmiş, bu yüzden de artık bu belgeler daha değişik merkezlerden alınır olmuştur. *Hacı Bektaş İlçesindeki Hacı Bektaş Dergahı, bu dergahın verdiği icazetname ve şecereler resmi belge kabul edildiği gibi, Alevi ve Bektaşî topluluklar tarafından saygıyla anılıyordu. Bir diğer merkez Kerbelâ'da Hacı Bektaş Dergahı idi. Burada bütün Seyyitlik şecereleri ve defterlerinin kayıtları bulunuyordu. Diğer merkez ise, İstanbul'da bulunan Nakibü'l Eşraflık kurumu idi ki, bu kurumda bir bilimsel inceleme sonunda özellikle Seyit ve Şerifler için soy şecerelerinin onaylandığı bir merkezdi. Bu merkezin onayladığı şecereler için Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar maaş bağladıkları bilinmektedir. (Şah İbrahim Veli Ocağı Şecere Örnekleri ve Analizi, Ali Akın, <http://www.sahibrahimveli.com/belge-ve-secereler/106-sah-ibrahim-veli-ocagi-secere-ornekleri-ve-analizi.html>*

harcamanın, Fırat nehrine kadar dizilmiş insanların sırtlarındaki para torbaları miktarınca olduğunu söyleyince, Sultan para çuvallarının enine mi yoksa boyuna mı olduğunu sorarak, bununla kendisinin gözünü korkutamayacaklarını muzip bir biçimde ifade etmiştir. Bu cevabı ile kendi himmet-i Şahanesini göstermiş olmuştur.

Sonunda hüküm vermiş ve Fırat'tan büyük bir kol Müseyyeb tarafından 6 fersah mesafesinden getirilmişti. Şimdi Kerbelâ'ya akan bu nehre Hüseyniyye nehri derler. Kerbelâ şehrinin abad olma sebebi budur. Onun sayesinde etraf bağlar ve bostanlarla dolmuştur. Bunların tamamı Sultan Selim'in açtırdığı bu Hüseyin nehri sayesinde. İşte böylece riyasız bir derviş bu kalıcı eserin yapılmasına müsebbibi olmuştur.⁹⁰

7-İranlı Hacı ve Ziyaretçilerin Ziyaret ve Ziyaret Adabı

Kazımeyn ziyaretleri ardından Kerbelâ'ya yönelen ziyaretçiler buraya gelirken dört saatlik yolun ardından Müseyyib denilen yere ulaşırlardı. Hüseyniyye nehri tarafından Kerbelâ'ya girerlerdi.⁹¹ Kazımeyn'den Kerbelâ'ya olan 100 km lik yolu genelde ziyaretçiler üç merhalede katederlerdi.⁹² Müslimin çocuklarının (Tıflan-i Muslim) kabri birinci merhale alınırdı. Burası yoldan biraz sapa olduğu için eşeklerle gidilirdi.⁹³

Fırat nehrine gelindiğinde buranın suyu ile gusul alınırdı. İkinci merhale olarak da Avn bin Abdullah 'ın kabrinde durulurdu. Bu yoldan geçen Nasreddin Şah yolu kimsenin kullanmadığını emniyetsizliğinden dolayı müminlerin kalbinde bu ziyaret isteğinin kaldığını yazar. Çok az insanın bu ziyaretle şerefyab olduğunu ve kendisine de bu nimetin nasib olduğunu şükürle yâd eder.⁹⁴ Buradan

⁹⁰-*Irak ez Didgah-i Seyyahan, c. 2, s, 1599*

⁹¹-Hz. Müslim'in kabri Müseyyeb de ziyaret edilir. Burası yoldan biraz sapa olduğu kabre yaklaşılammış geçtikleri yerden uzaktan ziyaret duası okumustu. Elayi, s. 231

⁹²-Nasreddin Şahsa yolu şu şekilde tarif eder: Kazımeyn'den Kerbelâ'ya gelirkenki yol şu şekildedir: *Kazımeyn'den Hanzad altı saattir. Bağdad'ın yakınından geçilerek gidilir. Bağdad'a bir saat kala bir şehir vardır. Buna Hor (خر) ya da Hor Köprüsü derler. Dicle'nin suyu buraya kadar uzanır. Köprüsü vardır. Buranın halkı bedevî Arap'tur. Yolda Araplara mahsus bir iki tane bakımsız kahvehâne vardır. Buradan Hanzad'a kadar göçebe Arapların dışında, ne verimli bir arazi, ne de bir yerleşim yeri vardır. Hân-ı Çehuh (خان چخوه), Hân-ı Zâd (خانزاد), Hân-ı Mızrakçı (خان مزرآقچى), Um Sehul Barajı (سد ام سخول), Medfen-i Taflan-ı Müslim (مدفن طفلان مسلم) ve Hân-ı Atşân (خان عطشان) 'dan selam tepesi varır. Nasreddin Şah, 106*

⁹³-Hayrat Ali-buraya geldiğinde Ahmet Talegani buraya ulaştığımızda yürekleri yakan bir rovze okudu, Hayrat Ali, s. 78

⁹⁴-Nasreddin Şah, s. 107

sonra üçüncü merhale olan selam tepesinde durulurdu. Burada attan inip salâvat ve dua etmeye başlanırdı. Kacarlılar döneminde genel olarak emniyetin olmadığı bir önemli ziyaret de Hür bin Riyahi'nin kabridir. Hüseyniyye ırmağı kenarında olan bu kabre Kerbelâ'dan çıkılarak hurmalıkların ötesinde bir fersahlık yolda kale ortasındadır.⁹⁵

Mithat Paşa'ya Hür'ün kabrinin korunması ve buraya korucu konulması için emir veren İran şahı şunları yazar: Buraya yakın yerlerdeki sahra Arapları 500-600 aile kadardır. Ziraatle meşguller, koyun ve sürüleri var. Bunların korkusundan züvvar Hür'un kabrini ziyarete gidemiyorlar. Kerbelâ ahali de bundan dolayı, haftanın bir günü toplanıp sadece bu günde ziyarete gidebiliyorlar. Bunlara Zekarit Arapları deniliyordu.⁹⁶ Efsari züvvara yapılan saldırılardan dolayı bu kabri ziyarete korkuyla gittiklerini, can ve mal emniyetlerinin olmadığını yazar.

Daha yakın zamanlarda bir zair gurubunu bu cani yol kesicilerin katlettiklerini, ama şu günlerde Osmanlı Devleti'nin bu yol etrafını tamamen Anize kabilesine verdiğini ve buranın bakımı ve emniyeti ile onları görevlendirdiğini bildirir. Anize kabilesi kendi hâkimiyeti altında olan bu mıntıkada tam bir emniyet sağlayamamışsa da önceki durumdan daha iyi bir hale getirmiştir.

Yolun her iki tarafında da siyah çadırlar kurmuşlar ve hurmalıklar arasında iskân etmişlerdi.⁹⁷ Bu kabri ziyarete gitmeyi başaranlardan biri de Kaşkayi'dir.⁹⁸ Osmanlı Devleti konuğu olan Mirza Ebu Talip Han, Kerbelâ'da 5 gün kalır. Osmanlı memuru Emir Ağay-i Türk kendisini konuk eder ve Hür bin Yezid'in kabrini ziyaret etmek isteyen konuğunun bu isteğini yerine getiremez. Çünkü Vahhabi ve yol kesicileri yüzünden yolda emniyet kalmamıştır.⁹⁹

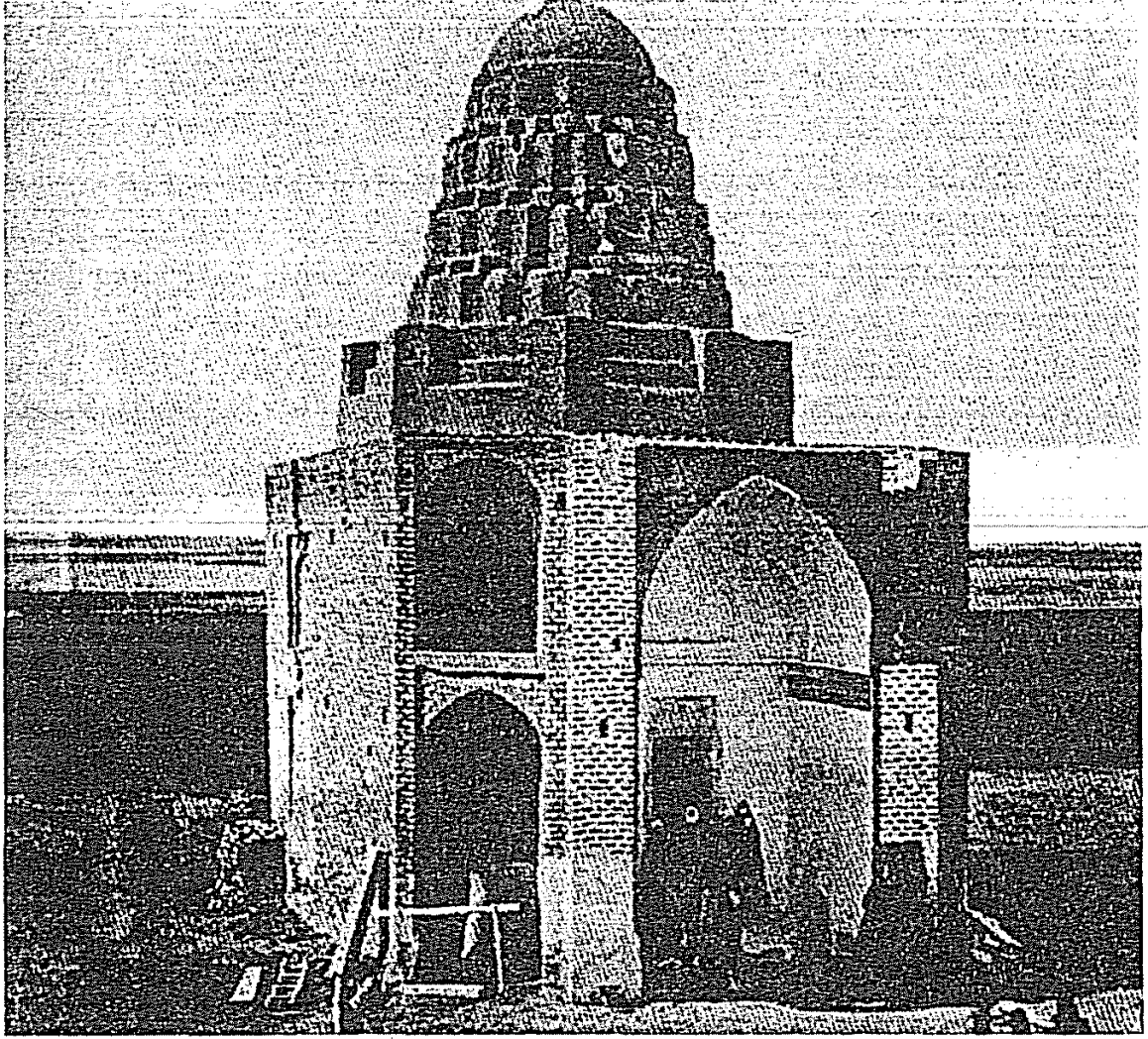
⁹⁵-Efsari, s 216

⁹⁶-Nasreddin Şah, s. 111

⁹⁷-Efsari, s. 217

⁹⁸-Kaşkayi, s. 339

⁹⁹-Mesır-ı Talibi s. 407- 408

Resim: Hazreti Hür bin Yezid'in Kacarlar döneminde çekilen makberesinden bir görünüm (Atabat Ali Derecat, s. 256)

Kerbelâ şehrindeki ziyaretler sırasıyla yapılır. Hazreti Hüseyin'in mübarek kabrinin dışında Beni Haşim şehitleri mezarları, diğer Kerbelâ şehitleri, İbrahim Mücab'ın kabri, Haremin hazinesi, Kubbesi, Zeynebiyye tepesi de ayrı ayrı görülür ve ziyaret edilir. Hz. Zeynebin buradan kardeşinin başına gelenleri izlediği yere sonraları Zeynebiyye tepesi denilmiştir. Kendisi kurumuş dudakları ve yanan ciğeri ile Allah'tan bu dağ üzerinde kardeşi için yardım istemiştir. Ama zamanla bu tepe yerle bir olmuştu. Avlu ile Kerbelâ çadırlarının kurulduğu bölge arasında takriben 100 adımlık yol vardır. Kacarlar döneminde bu yerler pazar yerine dönmüş izdihamdan hiç bir şey hissedilmez olmuştu.¹⁰⁰

¹⁰⁰-Buhari, s. 213

Burayı her gün ziyarete gelen Kaşgai ve diğer ziyaretçiler için Hazreti Hasan'ın oğlu Kasım'ın henüz yeni evlendiği ve için haclegâh (yeni evli çadırı) olarak bilinen çadırının kurulduğu yer ziyaret edilir. Bu hadisenin gönüllerde ayır bir yeri vardır. Günde iki kere ziyarete giden Kazeruni,¹⁰¹ burayı hüznle anlatır. Bunun dışında Hacıye Hanım-i Kirmani Hz. Hüseyin dergâhının sol yanındaki küçük yapı olan Bektaşî dergâhını ve Hz. İmam Zeynelabidin'in evini ayrıntısı ile anlatır.¹⁰² İlginç bir ayrıntı olması açısından Buharinin burada verdiği bilgiler önemlidir. Kerbelâ günü çadırların kurulduğu alanda Osmanlı Devleti tarafından bu olayın anısına tarihi canlandırma yapıldığını yazar. Maketten yapılmış savaş alanını anlatan yazar o dönem için oldukça ilginç sayılacak bu uygulamayı anlatır: Alçak bir yere kalenderi çadırlar yapmışlardı, bu çadırların önünde iki taraflı olarak kireçten ve tuğladan deve ve kecape tasvirleri yapıp, yerleştirmişlerdi. Bunların kenarında da duvarla örülmüş köşede bir oda gibi bir yer yapmışlar ki burası da Kasım'ın haclegâhı idi.¹⁰³ Bunun dışında Kerbelâ şehrinde hareme yakın tarihi yerleri arasında Atşan kasrı, Hint kalesi ve Uheyzer kalesi de ziyaret edilir.

Hz. Abbas ziyaretlerinin özel bir yeri vardır. Kerbelânın alemdarı olan Hz. Abbas¹⁰⁴ su getirmek için Alkame nehrine gitmiş, çadırlara varmasına 500 metre kala su tulumunu tutan eli kesilmiştir.¹⁰⁵ Onun elini simgeleyen demir ve pirinçten yapılan eller her daim dinî törenlerde kullanılmıştır. Bunun dışında yine gerek İran ve gerekse Türk toplulukları arasında susuz şehit edilen Peyganber evlatlarının bu hali çeşitli şekillerde ve durumlarda İslâm toplumları içersinde bu günün anısına su dağıtımını kültürünü doğurmuştur.¹⁰⁶ Hazreti Abbas'ın kabri etrafına gömülmek en çok taleb edilen ve arzulanan yerlerden biridir. Şahzade Ruknudev Kacar babasına karşı hakimiyet iddiasında bulunduğu için tutuklanır ve Erdebil kalesinde zindan edilir, buradan Rusya'ya kaçacakken bu girişimi durdurularak Irak'a gönderilir ve Kerbelâ'da vefat eder. Kendisini Hz. Abbas'ın mezarına yakın bir yerde defnederler ve bütün mal varlığını öldükten sonra

¹⁰¹-Kazeruni, s. 324

¹⁰²-Hacıye Hanım Kirmani Aleviyye, 99

¹⁰³-*Buharis*. 214

¹⁰⁴-Edibulmulk s. 112

¹⁰⁵-Adidulmulk s. 142

¹⁰⁶-Mesela bunlardan sadece biri Kerbelâ şehrinde var olan Avn'in ziyaretgahında yaptırılan büyük kil testilerden halka ve gelen ziyaretçilere her daim su dağıtmaadettir. Buranın beş çalışanı vardır ve görevleri sadece halka su dağıtmaktır. Oben, s. 157

buraya vakfeder. Akrabalarından biri tarafından yönetilen vakıf emvali halka ve talebelere hizmet için tasadduk edilmiştir.¹⁰⁷ Bundan başka buraya yakın olarak gömülen diğer İran devlet büyüklerinin kabirlerinden bazıları da, Allame Vahid Behbehani hicri 1205, Mirza Takı Şirazi hicri 1338, Meşhur şair Fizuli hicri 976, İran Şahlarından Muzafferiddin Şah'ın kabri, Muhammed Ali Şah hicri 1341 ve oğlu Ahmet Şah'ın kabirleri de burdadır. İranlı ziyaretçiler burdaki 72 şehitin ziyaretini asla ihmal etmezler.¹⁰⁸ Yine buranın revaklarını harab olduğunu gören Nasreddin şah hemen buranın tamir edilmesi için girişimde bulunur. Halılarını da İran'dan göndereceğini bildirir.¹⁰⁹ İmamzade Ali Ekber'in kabri de ziyaret yeridir. İranlılar çoğunlukla Hz. Hüseyin'in kabrinin güney tarafında Zeynebiyye denilen yerde kalırlar.

Sefernâmelere de yansıdığı üzere, Muharrem merasimleri, bilhassa hacıların Atabat dönüşüne rastladığı zamanlarda, oldukça şaşaalı geçerdi.¹¹⁰ Emin Kelayi'ye kulak verelim: Muherem günlerinde Kerbelâ bir başka havaya bürünür. Bu şehre giriş, selam verme hacet ve tevsül duaları okuma bir başka manadır. Kerbelâ'ya girişte yavaş yavaş çadırların kurulduğunu gördük. Destelerin (gurupların) hazırlandığı, sinezenlerin (dövünenlerin) ve bayrak taşıyanların ard ardınca görünmeye başladığı zaman herkesin yüreği bir başka atardı. Nefes Kazımeyn Samarra ve Bağdat'ın her tarafından insanlar öbek öbek buraya gelmişlerdi. Sokaklar dolup taşmakta, hüseyniyye nehrinin kenarında her deste bir menzil oluşturmakta idi. Kazanlar kaynıyordu, yağ lambaları yanıyor, sinezenler ve novhe okuyanlar yavaş yavaş gözükiyordu. Çok büyük ve inanılmaz bir kalabalık toplanmıştı. Mina ve Arafat'tan daha kalabalıktı sanki. Halk grup grup yollara düşmüş geliyordu. Biraz yemek sunuluyor ve yiyen gidiyordu. Ağlayarak ve yüreğimiz yanarak halimizi dualarla arz ettik. Ey müminlerin emirinin oğlu, Kerbelâ'ya senin için geldik ve bu zorlukları senin için göze aldık.¹¹¹ Nasıl bir hengâme burada vardı, Araplar, Türkler, Acemler hepsi bir ağızdan kadın-erkek, çoluk-çocuk avluda toplanmış merasim icra ediyorlardı. Bu günde Hz. Hüseyin'in kabrinin bayrağı normal günlerdekinden

¹⁰⁷-Oben, s. 217

¹⁰⁸-Kazeruni, s. 221

¹⁰⁹-Nasreddin Şah, s 107

¹¹⁰- Seyyid Fahreddin Cezairî, Sefername-i Mekke s. 159

¹¹¹- Emin Kelayi, s176

daha farklı olarak kırmızı renkte değilde, siyah renkte asılmıştı.¹¹² Özellikle “Erbain” günlerinde ve Şaban ayının ortasında burada olmaya ve bu mukaddes günleri burada eda etmeye çalışan İranlılardan biri de çalışan Münşizade’dır. Kendisi buradaki Azadari merasimini ayrıntılı bir biçimde anlatır.¹¹³

Bağdad’dan hareket edildiğinde de, hacılar Kerbelâ’ya gelip 45 gün burada kalmaya çalışırlardı.¹¹⁴ Bu merasime yetişemeyip hac dönüşü gemide eda etmeye çalışan İranlılar sünnilerin bu merasime kayıtsızlığını anlayamazlar.¹¹⁵ Hac yolunda Necd çölü ortasında Berede şehrinde bulunan hacılarsa Kerbelâ dışında yine Muharrem merasimini burada geçirir ve Kerbelâda olamama üzüntülerini yazarlar.¹¹⁶ İranlıların kendi toprakları dışında gerçekleştirdikleri bu merasimler oldukça zor olmakta ve yerli Arap halk tarafından birçok defa engellenmeye çalışılmakta idi. Ama merasime katılan devlet büyüğü varsa sünnilerin müdahalelerinden korkmadan bu merasim sünnilerin merkezlerinde dahi gerçekleştirebiliyorlardı. Bunun en güzel örneği Eminuddevle’nin de bulunduğu Kuba’da yapılan merasimdi. Eminuddevle Kuba da bulunduğu zaman içinde iken Aşure merasimi gerçekleştirmiştir.¹¹⁷

Kerbelâ şehrinde merasimlere katılmak için İranlı hacılar hac dönüşü büyük meblağlar vererek özel araba kiralayarak kendilerini bu merasim başlamadan önce buraya yetiştirirlerdi.¹¹⁸ Zira onlar için bu geceleri burada ihya etmek kaçırılmaması gereken önemli bir fırsattı. Muharremde pazarların tamamı kapanır ve şehir hüznün ile dolar. Bu günde iki damla yaş döken her müminin deryalar kadar günahı da olsa affedileceğine dair rivayet insanların buraya yönelmesinin sebebidir.¹¹⁹

¹¹²-Oben, s. 144

¹¹³-Münşizade, s. 231

¹¹⁴-Buhara, s. 216

¹¹⁵-*Ferhad Mirza’nın kızı gemide Aşure olduğu halde sünnilerden hiç kimsenin bu merasime ve kendilerine teveccüh göstermemesini üzümlere anlatır. Dohteri Ferhat Mirza, s. 305*

¹¹⁶-Hamle-i Haydari’yi okuduk ve merasimi burada gerçekleştirdik, Kernateki, *Tezkiret Tarık, s. 93*

¹¹⁷-*Herkes bütün rahatlığı ile rovezeyi dinledi hiç bir müdahale de olmadı, Herkesin gözlerinden gelen yaşlar bu defa sakanmamıştı. Nuhavelenin (Medine şiipleri) bu merasimin icrasında önemli yararları görülmüştü. Eminuddevle s 271*

¹¹⁸-Cezairî de 60 rupi gibi olağanüstü bir para vererek araba kiralamış ve Bağdad’dan Kerbelâ’ya gitmiştir Bk. s. 15

¹¹⁹-Cezairî, s. 123

Ziyaret adabına gelince, ziyaretçiler temiz bir şekilde¹²⁰ ibadete başlamak için ziyaret öncesi¹²¹ gusl alırlardı. Gusul için kullandıkları suyun Fırat nehrinden olmasına çalışırlardı.¹²²

Daha sonra Selam tepesine varan ziyaretçiler Hazreti Hüseyin'e selam verirlerdi.¹²³ Bütün İranlı ziyaretçiler selam tepesinden Mukaddes Kubbeyi görmeyi umarlardı, ama bazen ağaçlar buna mani olurdu ve bu kubbe görülmez olurdu¹²⁴, Sevgiden kubbenin gözüktüğü an gözlerden yaşlar akardı.¹²⁵ Selam tepesi gerçekten insanın kalbinin hızlıca çarptığı, bakan gözlerin Kerbelâ hadiselerini bir bir gözünün önünden geçirdiği, gözlerin sicim gibi yaşlar akıttığı bir andır.¹²⁶ Gumbed görünür görünmez ziyaret duası okunmaya başlanır. Denizler kadar hüznün ve acı insanın kalbine daha bu tepeden hücum etmeye başlar.¹²⁷ Daha kubbe görülünce ayrılık akla düşer ve o an burayı tekrar görme duası edilir.¹²⁸ Buradan bir miktar yol gidildikten sonra da Kerbelâ hurmalıklarına yakın Ruknudevle merhum hakanın oğlunun yaptırdığı kervansarayına ulaşırlardı. Bu hanın adı Han-ı Atşandır. İranlı hacılar arasında söylene söylene ateş hanı şeklini almıştı.

Hazreti Hüseyin'in şehit edildiği bu mukaddes mekâna gelindiğinde gece gündüz fark etmezdi. Bu şehre gece giren ziyaretçiler de hemen ziyarete gider ve hiç bir iş yapmadan önce ziyaret ederlerdi.¹²⁹ Bu mukaddes mekâna varıldığı için hamd edilirdi.¹³⁰ Ve sonrasında ise o kara güne lanetler okunur ve Peyganberin

¹²⁰-Önce temizlen ve sonra ayağını koy sözü gereğince gusul alıp öyle girecektik ama şehre girerken daha gusül almadan yağmur bizi yıkıyivermiş ve günahlarımızdan arındırvermişti, Nasreddin Şah, s. 108.

¹²¹-Evvel istiham (yıkama) ve iğtisal (gusl alma) sonra da ziyaret ettik, Ruzname-ı vakayat s 40-42, Evvelen istiğsa ettik, Cezairi, s. 201, Ziyaretten önce gusl-ı ziyaret ettik, Efşar, s. 134

¹²²- Ziyaretçiler ne zaman Fırat nehrini görseler gözlerinden bir kaç damla yaş gelirdi ve ta yüreklerinden bir ah çekerlerdi, Edibulmülk, s143, Aga Hüseyin iste burdaki Fırat suyundan gusl aldı ve ziyarete niyet etti. Hacı pirzade, Vehumen s. 1305, Merhum Muhammed İsmail Han Vekilulmulk'ün Fırat suyunu burdan ayırdığı bir nehre geldik, burada gusl aldık, Mihrimah Hanım İsmetussaltana, Dohter-ı Ferhat Mirza, s. 221

¹²³-Edibulmülk, s 112-113

¹²⁴-Adidulmülk, s. 138

¹²⁵-Munşizade, s. 276

¹²⁶-Kaşkayı, s 211

¹²⁷-Efşar, s. 287

¹²⁸-Emin Kelai, s. 41

¹²⁹-Buharai, s. 211

¹³⁰-Mazlum ceddimizi ziyarete geldik, yolun bütün zahmeti, açlık susuzluk çektilk, Allah bu ziyareti bize son kılmasın, Atabebusi (Yüksek eşikleim öpülmesi) yi arzusunda olan herkese nasıp etsin, Seyfuddevle, s. 117, Yol boyu geçerken bütün zahmetler bu hazretin kubbesindeki hareme

evlatlarını bu hale getirenlere ister istemez dilden beddualar dökülürdü.¹³¹ Burada her ziyaret yerinin özel erkân ve adabı vardır. Kerbelâ'ya girilir girilmez en güzel elbiseler giyilir ve hiç bir yere uğramadan doğruca Hz. Hüseyin'in kabrine gidilirdi. İki saat süren ziyarette hüznün hâkimdir. Bu mukaddes yerlerin ziyaretinin çok teşrifâtı vardır, işi bilen burada çalışan hadimlerden birini, zair bütün gün kendisine erkân ve ibadet adabını öğretmesi için tutar, onu Arapça olarak yaptığı duaları tekrarlar ve ziyaretname okur.¹³² Avlu öpülür, makbereye girerken önce giriş izni alınır. Önce Allah'tan, sonra Peygamberlerden, 12 imamdan sırası ile izin alınır, haremın kapsısından girilirdi¹³³ Eller buranın kapı zincirine sonra da yüze sürülürdü. Buradan Ali Ekber ve diğer 72 şehitin kabirleri ziyaret edilir. Üç defa parmaklıkların etrafı dolaşılırdı. Bütün gücü ile bu parmaklıklara yapışan İranlılar, gözlerinden yaşlarla parmaklıkları öperek dua ederlerdi.¹³⁴ Yürekdeki dertler yavaşça söylenir ve dudaklardan dualar dökülürdü: "Ey yüce Allah'ım, ben burda Hz. Hüseyin'in eteğine yapışmış, kıyamet günü belki onun şefaatine nail olurum." diye ve "Yalvarıyorum, senin yanında bana şefaatchi olsun." sözleri ile dua edilirdi. Günde üç kere buraya gelmeye çalışılırdı, ravzehan mersiye dinlemek için buraya genellikle burada olunurdu. Gelenler elli kişilik gruplar halinde, vakfın hesabından olmak üzere ard arda durmadan ravze okuyanları dinlerdi ve haremın avlusunda halka şeklinde otururlardı.¹³⁵ Cenab-ı Seyyid-i Şüheda'nın makteli olarak bilinen ve Gatlgah denilen mübarek yere gidilir ve ziyaret okunur, biraz bu maktel toprağından hatıra olarak alınır. Ziyarete mumla gidilir, kabir öpülür ve el sürülürdü. Ziyaretçiler burada bulunan kuyu (ki Hz. Abbas kuyusu diye

teşerrüfle zail oldu, burayı görmek her şeye değmişti, Hidayeti, s 114

¹³¹ - *Allah Beni Ümeyye'ye ve onun katillerine lanet etsin, öyle bir yer ki burası insanın yüreği paramparça dağılır* (Munşizade, s. 211) , *Keske biz onun gölgesinde ölseydik. Her ne kadar bu ziyaretlerde böyle sözler söylemek doğru olmasa da... Vallahi yüreğim o güne öyle bir yanıyordu ki ne yaptığımı ve ne dediğimi bilmiyordum.*, Emin kelai, s. 234

¹³² -Gece zarihe geldik. Ziyaretnamehanla birlikte ziyaret okuduk, Efşari, s. 211. Rovzehan ya da Novhehan denen bu deliller hem okur hem de bütün gerekli yerleri gelen ziyaretçilere bir bir gösterirdi.

¹³³ -Haremi Mubareke giriş duası okundu, ziyaret mufassal yapıldı, eğer rahatsızlığım olmasaydı her gün ziyaret edilir ve dua okurum. Efşar, s. 214

¹³⁴ - *Mübarek zarih açıldı, içine girdim, yeri öptüm, buranın cennetten biryer olduğunu anladım,* Sefenamey-ı Kerbelây-ı Mualla, s 40

¹³⁵ - *Oben s. 201*

meşhurdur) 'dan su alır ve götürüler, zezem gibi el yüz yıkanır ve o gün hatırlanır ve Hz. Hüseyin'in katillerine lanet okunurdu.¹³⁶

Kerbelâ şehrine İran'dan gelen Müslümanlar burayı kendi şehirleri gibi bilmiş, sevdiklerini bu şehirde bırakmış, her gün bu şehrin toprağına secde etmiş ve ömürleri boyunca Kerbelâi sıfatı ile bu şehre nisbet edilmişler. Böylesine yoğun bir aşk ile bağlandıkları bu şehir yüzyıllardır kutsal rengini ve durumunu değıştirmemiştir. Kacarlılar zamanında olduğı gibi bu gün de İranlı Şif Müslümanların gözbebeğı olmaya devam etmekte, her yıl başı açık, yalın ayak yürüyen yüz binleri mukaddes Aşura zamanında yine kendinde konuk etmektedir. Bu şehrin sonsuza kadar varlığının sürmesi dileğı ile.

Saygılarımla...

¹³⁶-Buharai, s. 145